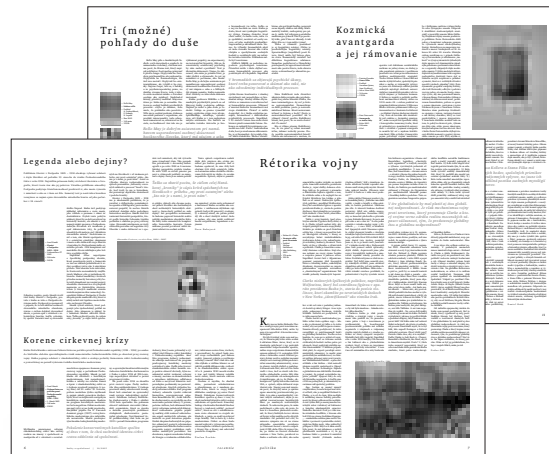


k n i h y a s p o l o č n o s ť

K & S



d r u h ý r o č n í k

2 0 S k

2 0 K č

10/ 2005



Dôverné narážky na nedôveru

Čo spôsobuje úpadok všeobecnej dôvery a dôvery v inštitúcie, ktoré majú chrániť prospech verejnosti?

Kultúra ako súčasť ľudskej biológie

O kultúre a mechanizmoch jej šírenia zatiaľ vieme veľmi málo.

Svet je malý, mesto je veľké

Idea urbanológie srbského architekta Bogdana Bogdanovića

Symbióza – základ života?

Vyvracia Lynn Margulisová darvinizmus?

Zuzana Kusá:
Dôverné narážky
na nedôveru

2

Ľubomír Tomáška:
Kultúra ako súčasť
ľudskej biológie

3

Dezider Kamhal:
O dobrom „synovi
poľskej šľachty“ a zlom
„viedenskom Židovi“

4

František Gyárfáš:
Chytení do vlastných sietí

4

Miroslav Marcelli:
Svet je malý, mesto je veľké

5

Nora Babejová:
Legenda alebo dejiny?

6

Štefan Šrobár:
Korene cirkevnej krízy

6

Fedor Gál:
Rétorika vojny

7

Peter Salner:
Dve strany jednej minulosti

8

Juraj Krajčovič:
Symbióza – základ života?

9

Ivan Žucha:
Tri (možné) pohľady
do duše

10

Daniel Grúň:
Kozmická avantgarda a jej
rámovanie

11

Sylvia Porubánová:
My a „tí iní“

12

Roman Brat:
Pol metra Márqueza

13

Lýdia Kokavcová:
(Východo)Berlínsky luster

14

Fedor Čiampor:
Hľadanie pravdy medzi
neбом a Zemou

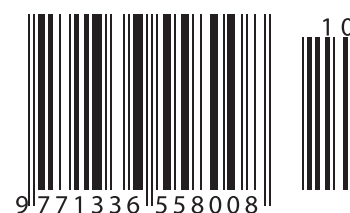
15

Celoživotní sprievodcovia
Miroslavy Kovárovej

16



Dorota Sadovská, bez názvu



Kultúra ako súčasť ľudskej biológie

šancu s tým nič urobiť. Veď pracujú v tých istých inštitúciách, sedia v tých istých komisiách, a chodia tými istými elektrickými kablíkmi, ako tí „zlí“, proti ktorým sa nedá bojovať.

Tento masochizmus je dosť častý na to, aby mohol byť označený za stereotypný. Ide o vysokoinfekčný kultúrny variant, ktorý má v slovenských realiách nadpriemernú reprodukčnú schopnosť. Ako takéto varianty vynikajú? Ako sa šíria a fixujú? Aká je ich dynamika? Zdálo by sa, že odpovede na tieto otázky sú triviálne. Veď kultúre každý rozumie, každý má na ňu kvalifikovaný názor. Nedávno sa napríklad na stránkach slovenského mienkotvorného denníka objavil článok, ktorého súčasťou boli nasledujúce riadky: „Antropológia chápe kultúru ako náhradu za inštinkt, o ktorý sme na rozdiel od ostatných tvorov prišli. Ak to veľmi zjednoduším na úkor zvierat, tak ony, aby prežili, si dejiny svojho druhu odovzdávajú cez inštinkt, kým ľudia to musia robiť cez kultúru. Je to práčne, lebo si v mene prežitia druhu, v našom prípade národa, musíme kultúru odovzdať z generácie na generáciu bez pomoci génov a ešte k tomu pridávať aj ďalšie vrstvy. Viera v to, že aj pre kultúru platí zákon neviditeľnej ruky trhu, ktorá samočinne zariadi jej prirodzený, a preto správny vývoj, je vierou v genetický princíp z ríše zvierat, nie ľudí“ (SME 25. 6. 2005). Jednoducho,

man evolution) dve z najoriginálnejších autorít zaoberajúcich sa kultúrnou evolúciou Peter J. Richerson a Robert Boyd, pre ktorých je „kultúra mentálny stav (vedomý alebo nevedomý), ktorý ovplyvňuje správanie jednotlivca a ktorý je získavaný od ostatných príslušníkov populácie prostredníctvom učenia, imitácie a iných foriem sociálneho prenosu“. Dôležité je, že do takto vymedzeného pojmu je možné zaradiť široký repertoár aktivít, vrátane umenia, vedy, politiky či v úvode popísaného sebašičovania.

Azda najpoučnejším odkazom Richersona a Boyda je, že takto definovaná kultúra je súčasťou ľudskej biológie. Kultúrne fenomény sa odvíjajú od našich biologických dispozícií, ktoré sme získali ako výsledok biologickej evolúcie. Kultúrny prenos je závislý od našej schopnosti vidieť či počuť, ktorá je determinovaná geneticky; bez génov by sme neboli schopní imitovať a učiť sa; gény sú základom našich emócií, pomocou ktorých často vyhodnocujeme úspešnosť príslušného kultúrneho variantu. Na druhej strane kultúra vytvára pre ľudí špecifické podmienky, v ktorých prebieha selekcia genetických variantov. Čo je pre nás unikátne v porovnaní s inými živými organizmami je záver, že naša biologická evolúcia prebieha v kontexte evolúcie kultúrnej: ľudské gény a kultúra „ko-evoluujú“.

Čo je pre nás unikátne v porovnaní s inými živými organizmami, je záver, že naša biologická evolúcia prebieha v kontexte evolúcie kultúrnej: ľudské gény a kultúra „ko-evoluujú“.

v otázkach kultúry a mechanizmov jej šírenia a jej nezávislosti od génov má každý sčítaný človek jasno.

Citované riadky sú ukážkou, že bazálna intuícia a zopár minút strávených na internete sú často používanými technikami na produkciu textu so všeobjímajúcou hlbokou výpoveďou, zároveň však bez jediného tvrdenia, ktoré by zodpovedalo realite. Kultúra nie je náhrada za inštinkty; kultúru si neodovzdávame v mene zachovania národa; ku kultúrnemu prenosu potrebujeme gény a v kultúrnej evolúcii sa uplatňujú do veľkej miery analogické mechanizmy ako v evolúcii biologickej. A predovšetkým, o kultúre vieme zatiaľ žalosťne málo.

Primárnym problémom je, že tak ako je všeobecným zvykom, aj tu manipulujeme s pojmom, ktorý sa nám zdá taký triviálny, že je absolútne zbytočné zaoberať sa jeho významom. Veď ktože by už nevedel, čo je kultúra? Je však veľmi pravdepodobné, že desať náhodne vybraných a seriózne vzdelaných ľudí, by ju definovalo úplne inak. Uspokojenie sa s predstavou, že význam pojmu je univerzálne známy potom vedie k formuláciám typu „Kultúra je unikátna, hodnoty sú univerzálne“, ktoré sa objavilo v úvode výzvy na záchranu slovenskej kultúry. Odkaz tohto tvrdenia, a bez zadefinovania pojmu aj výzvy samotnej, tak ostáva aj pre sympatizujúceho poslucháča/čitateľa značne zahmlený. (Ambíciou nemusí byť mať univerzálnu definíciu; stačí sa dohodnúť na definícii „príležitostnej“, aby bolo všetkým zainteresovaným jasné, k čomu sa vyjadrujú).

Práve definíciou kultúry začínajú svoju skvelú monografiu Not by genes alone (How culture transformed hu-

predpokladom na modelovanie dynamiky čohokoľvek, vrátane vzorcov správania, je existencia empirických dát. Bez empirických údajov je každý popis fenoménu, či už biologického, alebo kultúrneho, čistou špekuláciou. Len na základe empirických dát je možné experimentálne testovať zmysluplné hypotézy. Práve v tomto zmysle je medzi biológiou a vedami zaoberajúcimi sa kultúrnymi fenoménmi značná asymetria.

Okrem náhodných zdrojov variability sa v kultúrnej evolúcii uplatňujú nenáhodné mechanizmy. Jednotlivci si ľahšie zapamätajú niektoré kultúrne varianty vďaka ich obsahu; to môže byť výsledkom kalkulácie ziskov a strát pre alternatívy, alebo jednoducho preto, že sa ľahšie dajú zapamätať. Okrem toho sa na rozširovaní kultúrneho variantu často podieľa naša predispozícia na konformitu. Naša tendencia imitovať úspešných, prestížnych príslušníkov

Podobne ako v biologickej evolúcii aj v kultúrnej podstatnú úlohu zohráva premenlivosť, existencia variantov, medzi ktorými dochádza k súťaži. Záleží od vlastností prostredia (hodnotové nastavenie spoločnosti je jednou z jeho častí), ktorý variant bude favorizovaný a ktorý eliminovaný.

Publikácia kolektívu slovenských autorov pod edičným vedením Sone Szomolányi Spoločnosť a politika na Slovensku s podtitulom Cesty k stabilite 1989 – 2004 je dôležitá práve vďaka svojmu empirickému prístupu. Je textom, ktorý napísali kompetentní špecialisti nielen pre odborné publikum, ale aj pre mierne nadpriemerné zdatného slovenského čitateľa, ktorý bude mať možnosť konfrontovať slaboduché a povrchné texty, ku ktorým sa dostáva v našom časopriestore s poctivo získanými údajmi týkajúcimi sa slovenskej spoločnosti a jej vývoja v posledných pätnástich rokoch. Podstatné je, že získané dáta umožňujú autorom aj ich publiku formulovať testovateľné hypotézy a aj všeobecnejšie odkazy. Napríklad:

Podobne ako v biologickej evolúcii aj v kultúrnej podstatnú úlohu zohráva premenlivosť, existencia variantov, medzi ktorými dochádza k súťaži. Či je ten-ktorý variant „dobrý“, alebo „zlý“, sa neposudzuje z morálneho hľadiska. Evolučná úspešnosť jednotlivých variantov je merateľná ich reprodukčnou schopnosťou, schopnosťou šíriť sa v populácii. Záleží od vlastností prostredia (hodnotové nastavenie spoločnosti je jednou z jeho častí), ktorý variant bude favorizovaný a ktorý eliminovaný.

Variabilita môže byť generovaná ako následok dvoch typov procesov: náhodných a nenáhodných. Náhodná variabilita je tvorená buď nepresnosťami pri reprodukcii (kultúrne mutácie), alebo ako následok kultúrneho posunu (driftu), spôsobeného štatistickými anomáliami na úrovni malých populácií. Príkladom sú dramatické následky rozhodnutí málopočetných „národných elit“ na spoločensko-politický vývoj (napríklad pri rozdelení Československa).

skupiny, s ktorou sa identifikujeme, je evidentná už pri hrách detí a môže podstatne ovplyvniť rozhodovanie ľudí pri parlamentných voľbách. Okrem toho je jednou z viacerých príčin fixovania v úvode spomínaného bolestinstva, korupcie a favorizovania priemernosti v slovenskom časopriestore. Z toho napríklad vyplýva, že vzhľadom na vysokú koreláciu týchto vzorcov správania so spoločenskou úspešnosťou ich nositeľov je značne naivná predstava, že ich eliminácia je len otázkou výmeny generácií.

Ďalší síce triviálny, ale často ignorovaný fakt: Kultúrna evolúcia nie je účelová, a preto nie je možné predikovať jej výsledky. Evolučný potenciál v biológii aj kultúre je síce podmienený východiskovým stavom, „historickým dedičstvom“, ale to samo osebe neumožňuje formulovať jednoznačnú prognózu ani len v relatívne krátkodobej perspektíve pätnástich rokov. „Špecialisti zhodne predpovedali, že konsolidácia demokracie bude v tejto komunizmom poznačenej časti sveta omnoho ťažšia (ak bude vôbec možná) než v južnej Európe a Latinskej Amerike“. Predpovede špecialistov vychádzali z toho, že „... dedičstvo dlhodobého vládnutia komunistckej moci nechalo tieto krajiny bez kultúrnych predpokladov na úspešnú demokratizáciu“. To, že sa tieto predpovede zo začiatku 90. rokov nenaplnili, nielen zakopáva doktrínu historického determinizmu na smetisko ideologických dejín. Poukazuje aj na to, že o kultúre a mechanizmoch jej šírenia vieme zatiaľ veľmi málo a riadieme sa skôr našou intuíciou, postavenou na špekulatívnych argumentoch. Kniha ako Not by genes alone alebo Spoločnosť a politika na Slovensku sú esenciálne preto, že búrajú naše intuitívne mýty a tak nás posúvajú o krôčik ďalej k vlastnému sebaopoznaniu.

E u b o m í r T o m á š k a

- Peter J. Richerson, Robert Boyd
- Not by genes alone.
- How culture transformed human evolution
- The University of Chicago Press 2005
- 342 strán
- 30 USD



- Peter J. Richerson, Robert Boyd
- The Origin and Evolution of Cultures
- Oxford University Press 2005
- 464 strán
- 35 USD



- Soňa Szomolányi a kol.
- Spoločnosť a politika na Slovensku. Cesty k stabilite 1989 – 2004
- Univerzita Komenského 2005
- 416 strán
- 355 Sk



Sebastião Salgado, India, 1989



O dobrom „synovi poľskej šľachty“ a zlom „viedenskom Židovi“

Ak nemáte vo zvyku preskakovať úvody, možno vás zarazí, koľko otázok kladie Steven Lukes vo svojom predhovore ku knihe Jazyk a samota. Po jej prečítaní sa vám však bude zdať, že tých otázok mohlo byť oveľa viac.



- ▲ Ernest Gellner
- ▲ Jazyk a samota
- ▲ Preklad Jiří Musil a Eva Musilová
- ▲ CDK 2005
- ▲ 247 strán
- ▲ 479 Sk

Hneď na úvod, prispôsobiac sa štýlu, akým Gellner v knihe uvažuje a píše, budem jednoznačný: dielo Jazyk a samota nevnímam ako pokus o portrét dvoch odlišných osobností, Wittgensteina a Malinowského, ale skôr ako zručne načrtnutú karikatúru. Navyše, karikatúru fikcií (čo je zvláštny, samostatný druh), nie karikatúru postáv z mäsa a kostí.

V Gellnerovom drasticky zjednodušenom bipolárnom svete hrá Wittgenstein toho zlého a antropológ Malinowski toho dobrého. „Chudák Wittgenstein“, „transcendentálne ego“, „vykorenený a opovrhovaný viedenský Žid“ (tieto slovné spojenia Gellner skutočne a hojne používa) sa totiž nevymaňujú zo zajatia konfrontácie medzi univerzalizmom a populizmom a jediné, čoho bol údajne schopný, bol prechod od „filozofie, ktorá popiera existenciu kultúry, k takej, ktorá tvrdí, že nič iného není“.

Malinowski, „syn drobnej šľachty“ či „člen poľskej džentry“, mal viac šťastia, pretože vraj neabsolutizoval ani jeden z dvoch typov „sociálneho

a pojmového poriadku“ a navyše ho pred Gellnerovými verbálnymi rozsudkami zachránilo to, že bol súčasne zástancom „kultúrneho pluralitného nacionalizmu“ a „politického internacionalizmu“.

Nevenujme sa Malinowskému, koniec koncov, aj Gellner mu venuje sotva štvrtinu rozsahu knihy, sústredme sa viac na jeho Wittgensteina.

Človeka, ktorý si Wittgensteina pociťoval a najmä bez predpojatosti prečítal, zarazia Gellnerove hrubé omyly a neuveriteľné dezinterpretácie, a môže prísť aj o posledné ilúzie o nárokoch, ktoré treba vo vedeckej komunite splniť na to, aby si niekto „spravil meno“ svojou kritikou, ako to bolo v prípade prvej Gellnerovej knihy Slová a veci.

Pravdaže, nemá zmysel akokoľvek oživovať diskusiu, ktorá kedysi prebiehala v anglickej tlači potom, keď G. Ryle odmietol Gellnerove Slová a veci recenzovať v časopise Mind. Kniha Jazyk a samota je síce umiernenjšou verziou toho druhu kritiky, kritiky, ktorá sa týka skôr uplatňovania vlastných schém – príliš čiernobielych na to, aby boli pravdivé – a vlastných dojmov, životných pocitov a ambícií ako faktov, pojmov a vecností, napriek tomu by som však ani ju nezaradil k dielam vhodným na odbornú recenziu. Ryle sa kedysi rozhodol správne – ide jednoducho o iný žáner.

Gellner často pripisuje Wittgensteinovi názory, ktoré možno vyvrátiť už jednoduchým poukazaním na text, a pripisuje mu postoje, ktoré sú v priamom rozpore so známymi biografickými faktami. Takýchto vecných prešľapov je v knihe toľko, že ponúkajú šancu tým, ktorí by zasa pre zmenu chceli odštartovať svoju kariéru monografiou o Gellnerových omyloch.

Okrem Traktátu a Filozofických skúmaní Gellner spomína ostatné knihy a posmrtné vydávané Wittgen-

steinove zväzky len vtedy, keď si chce povzdychnúť, že ide o ich „zdanlivo nekonečný prúd“ (azda s výnimkou jedného citátu z Malcolmovej knižky,

Vecných prešľapov je v knihe toľko, že ponúkajú šancu tým, ktorí by chceli odštartovať svoju kariéru monografiou o Gellnerových omyloch.

ktorý sa mu hodí do krámu). No uznajte, komu by sa to všetko chcelo čítať? Rozhodne si však mal dať s čítaním

viac námahy, pretože aj jeho kritike Logicko-filozofického traktátu by prospelo, keby si bol pozornejšie prečítal Wittgensteinove Filozofické skúmania, kde sa Traktát a jeho východiská kritizujú oveľa združujúcejšie a najmä oveľa zasvätenejšie, ako to robí Gellner. Kritizujú sa totiž zvnútra.

Vysvetliť Wittgensteinovu samotu (tu by sa tiež patrilo rozlišovať, v akom zmysle bol sám) je skôr úloha pre psychológov ako pre sociológov či sociálnych antropológov. Napokon, všetky často sa opakujúce pasáže o vykorenenom viedenskom Židovi, ktorý mal na výber len medzi liberálnym univerzalisticko-atomistickým postojom a populistickým návratom ku koreňom (čo je akási spotvorená podoba

rozhodovania sa medzi Gesellschaft a Gemeinschaft), sú skôr príkladom amatérskej psychológie ako sociológie.

Gellner píše doslova: „Byl by (Wittgenstein) býval musel mať schopnosť myslet sociologicky a říci si něco jako: tahle univerzalistická/populistická konfrontace prostupuje habsburskou kulturu, a proto tedy má pro ty, kdo jsou v ní vnořeni, sílu nutkavého logického truismu, i když ve skutečnosti nevyčerpává lidské možnosti.“ Myslím si, že aj na samom Gellnerovi a „jeho“ Wittgensteinovi, ba dokonca aj na „jeho“ Malinowskom by si psychológovia zgstli.

Gellnerova posledná kniha je teda zaujímavá skôr literárne. Gellner má cit pre napätie, dramatickosť, konflikt a najmä bipolaritu, ktorá evokuje až manichejské videnie sveta. Má ostrý jazyk – občas za hranicou vkusu – a provokatívny štýl, má podmanivú (lebo jednoduchú?) víziu dejového rámca a dokáže sa prihovárať bojovne naladeným čitateľom. Píše dramatické dielo, ktorého postavy, tak ako ich naskicoval, nemajú na výber. Škoda len, že nemá pravdu. Napokon, pri beletrii na tom až tak nezáleží.

Dezider Kamhal



Alexandra Croitoru, zo série Rom, 2004 – 2005

Chytení do vlastných sietí

Albert-László Barabási predstavuje v knihe V pavučine sítí náš svet ako spleť cez seba položených sietí. Zhromažďuje príklady z najrôznejších oblastí od biológie, cez ekonómiu až po internet a všade vidí podobnú jemnú pavučinu. Skúma ju a ponúka zákony, ktorými sa všetky tieto siete riadia.



- ▲ Albert-László Barabási
- ▲ V pavučine sítí
- ▲ Preklad František Slanina
- ▲ Paseka 2005
- ▲ 274 strán
- ▲ 429 Sk

Dnes, keď sieť internetu dobýja jednu baštu organizácie spoločnosti za druhou, je to fascinujúce čítanie. Vo svojej hĺbke to možno nie je až také revolučné ako napríklad memetika, ale „ak sa naučíme myslieť v jazyku sietí“, mnohé súvislosti nadobúdajú nové, nečakané kontúry.

Barabási začína sieťami, ktoré dobre poznáme: sieťami našich známostí. Na sociologických výskumoch

ukazuje, že „pri hľadaní práce sú slabé sociálne väzby dôležitejšie ako pevné priateľstvá, ... pretože tie sa pohybuju v rovnakých kruhoch... Tvorja malé svety.“ Väčšina malých svetov nie sú izolované ostrovy. Sú navzájom prepojené. Tým je možné vysvetliť, prečo sú takmer všetci ľudia na svete spojitelní na päť či šesť krokov.

V spoločenských sieťach nemajú všetci rovnaké postavenie. Niektorí ľudia majú veľa kontaktov. To sú centrá, bez ktorých by siete fungovali omnoho menej efektívne. Medziľudské siete sú už dlho a intenzívne skúmané, sú však príliš ťažko merateľné. Máme veľa známych a zažívame mnoho náhod. Vhodnejší objekt exaktného skúmania sietí je internet. Celý je založený na spojeniach.

Barabási a jeho výskumná skupina sa koncom 90. rokov 20. storočia sústredili na výskum internetu ako siete. Prezreli státisíce internetových stránok a zistili, že väčšina z nich má iba pár spojení s inými stránkami. Sú izolované v malých svetoch.

Avšak niekoľko málo stránok udržuje milióny odkazov. To sú srdcia internetu. Ony umožňujú, ak to je vôbec

možné, dostať sa z ľubovoľnej stránky na ktorúkoľvek inú v priemere na devätnásť krokov. Siete s takými vlastnosťami Barabási nazýva bezškálové siete a pripisuje im rad špeciálnych vlastností, ako je „mocninový zákon konektivity uzlov“, „preferenčnosť pripojovania“ či „samoorganizácia“.

Výskumom internetu sa podarilo dokázať zákon bezškálových sietí, ktorého existenciu poznáme už tisícročia: „Bohatí bohatnú a chudobní chudobnejú.“ Pri raste inter-

Barabásiho kniha je šťastná kombinácia serióznosti a senzačnosti. Nevyhýba sa matematickej analýze. Podáva ju však jednoducho a zrozumiteľne, rešpektujúc prípadný čitateľov nezaujem o podrobnosti.

netu u väčšiny stránok počet spojení takmer nerastie, avšak centrá internetu (jeho boháči) získavajú stále čoraz viac odkazov. Tento trend platí bez ohľadu na to, či má internet miliardy stránok alebo o dva roky neskôr štyri miliardy.

Dôležitá otázka, ktorou sa Barabási zaoberá, je robustnosť sietí. Akú veľkú časť internetu by bolo potrebné odstrániť, aby sa rozpadol na malé, nekomunikujúce svety a prestal fungovať ako jeden celok. Barabásiho modely ukázali, že aj po odstránení 80 percent všetkých uzlov internet ešte stále fungoval. Bezškálová sieť je mimoriadne odolná voči chybám.

Čo sa však stane, ak nebudeme náhodne odstraňovať ľubovoľné uzly, ale sa sústredíme iba na centrá? Už odstránenie niekoľkých centier rozmetalo sieť na izolované kúsky. Proti cieľnému útoku je bezškálová sieť veľmi zraniteľná.

Internetové stránky sú spájané odkazmi, ktoré sú jednosmerné. Ak z jed-

losti presnej adresy nedostupná.

Hoci sa Barabási venuje najmä výskumu internetu, podobné siete objavuje všade okolo nás. Šírenie sa vírusov, technologické inovácie, kto s kým kedy spal, pôsobenie proteínov v bunkách, členovia správnych rád, herci v Hollywoode, výrobcovia a ich subdodávatelia, to všetko sú podobné siete. Majú svoje malé svety a všemocné centrá. Nemusíme presne vedieť, čo sa v nich deje, aby sme rozumeli ich zákonom.

Barabásiho kniha je šťastná kombinácia serióznosti a senzačnosti. Nevyhýba sa matematickej analýze. Podáva ju však jednoducho a zrozumiteľne, rešpektujúc prípadný čitateľov nezaujem o podrobnosti. Príbeh objavovania zákonov sietí je podávaný v malých dávkach, pripomínajúc dobrú detektívku. Je v nej množstvo príbehov, udalostí či osobných zážitkov. Výborne sa číta. Človek si až povzdychne, kiez by boli také aj naše učebnice. Bola by to radosť učiť sa.

Barabásiho knihu je možné odporučiť každému, kto s obdivom, začudovaním, znepokojením či fascináciou sleduje obrovský rozmach internetu. Nie je to definitívna pravda o jeho možnostiach, ale prezradí veľa o princípoch jeho správania sa. Môže byť zaujímavá aj pre každého, kto rád číta zasvätené a navzdory tomu zábavné knihy o svete okolo nás.

František Gyárfás

Svet je malý, mesto je veľké



- ▲ Bogdan Bogdanović
- ▲ **Sprievodca labyrintom mesta**
- ▲ Preklad Tomáš Čelovský
- ▲ Vydavateľstvo Ivan Štefánik 2005
- ▲ 298 strán
- ▲ 350 Sk

tov, sociológov, demografov a všetkých ďalších, ktorí k problematike mesta pristupujú vybavení špeciálnymi metódami výskumu, pojmovým aparátom a celým teoretickým arzenálom svojej disciplíny. Ak pociťujú potrebu zo svojej disciplíny vystúpiť a komunikovať s niekým iným – a táto potreba sa pri takom komplexnom súbore, akým je mesto, ohlasuje skoro nevyhnutne – tak sa obracajú na špecialistov z iných disciplín. Architekt sa s niektorými otázkami obracia na urbanistu, urbanista na sociológa, sociológ na demografa. Nezriedka sa v teréne mesta objavujú problémy, pri riešení ktorých sa musia zísť všetci a navyše prizvať, napríklad, experta na verejnú dopravu. Na pozadí týchto príležitostných dialógov sa potom črtá projekt integrujúcej vedy, ktorá by týmto kontaktom dala systematickú podobu a pokúsila by sa spojiť príspevky jednotlivých disciplín do jedného, síce otvoreného, no teoreticky fundovaného celku. Tento posun od roztriešteného poznávania mesta do štádia vedy o meste sa niekedy naznačuje výrazom, ktorý k mestu a mestskému, k urbs a urbanus pridáva logos: urbanológia má byť novou

uvažoval, ako by nazval predmet, ktorému sa chce venovať, napadol mu tento výraz, hoci sama urbanológia vtedy ešte neexistovala. Dá sa predpokladať, že prihlásením sa k urbanológii chcel nielen uniknúť z dosahu praktického urbanizmu (ten bol, ako hovorí, už vtedy zónou politikov, veľkých firiem a kapitálu), ale vyjadriť aj pozitívne smerovanie svojho myslenia, ktoré od počiatku prekračovalo rámce disciplín a smerovalo k integratívnejmu pohľadu na mesto.

Zaradenie Bogdanovičovej knihy medzi produkty teoretického prístupu k mestu však okamžite vyvoláva výhrady a pochybnosti. Je síce pravda, že sa hlásil k urbanológii a že medzi jeho prácami nájdeme jednu, ktorá nesie názov *Urbs & logos*, toto spojenie mesta a loga však vždy chápal po svojom. Ten logos, ktorý Bogdanovič hľadal v urbánom priestore, rozhodne nemal podobu schém a foriem pripravených zvonku prijať rozmanitosť konkrétnych obsahov mestského života a vnútiť im svoje usporiadania. Nahliadnime do jeho knihy a po prvých stránkach zistíme, že medzi všetkými obsahmi tvoriacimi mestské

Vo všetkých Bogdanovičových textoch je prítomná obava o osudy mesta a presvedčenie, že mesto môže ohroziť nielen vonkajší nepriateľ zbesilo odhodlaný zrovnať ho zo zemou, ale aj vlastná prosperita a nenásytnosť, ktorá v ňom potlačí zmysel pre mieru.

vedou, ktorá poznanie mesta zhrnúje a kladie na teoretický základ. Nedá sa povedať, že by myšlienka urbanológie bola Bogdanovičovi cudzia. Naopak, sám hovorí, že keď na belehradskej fakulte na začiatku svojho pôsobenia

prostredie Bogdanoviča mimoriadne zaujímajú práve jednotlivosti; v jeho chápaní to vôbec nie sú bez tvaré zhluky, čakajúce až im urbanistická idea prepožičia charakteristiky, skôr platí, že tieto jednotlivosti svojou origina-

litou a náhodnosťou prepožičiavajú dušu mestskému celku a robia z aglomerácie ľudí a predmetov opravdivé mesto. Preto medzi jeho „heslami“ nájdeme také málo teoretické, no pre spoznanie mesta dôležité veci, ako sú klopáčky na dverách domov, staré lipy alebo tiene. Je nám jasné, že tieto veci a javy neuvádza preto, aby ozvláštnil a drobnosťami dekoroval veľkú schému mesta; vystupujú na obraze mesta ako jeho plnohodnotné súčasti, patria k mestskému útvaru, patria do mesta, ako doňho patríme aj my, čo všetky tieto veci používame. A možno k mest-

stanoviska sa takto vždy, aj pri pohľade na tie najdrobnejšie veci v pozadí, vynára celok kultúry a ľudských dejín. Stade pramení jeho úsilie integrovať fenomény mesta do spoločného útvaru, stade vychádza jeho idea urbanológie.

To nijako neznamená, že by zatváral oči pred procesmi, ktorými do mesta vstupujú nové technológie, nové kapitálové investície a s nimi aj nové pokolenia mestských ľudí. Treba povedať, že tento prílev síl, schopností a energií vyvoláva v Bogdanovičovi skôr obavy ako nadšenie. Jeho úvaha o meste bez

Pre Bogdanoviča je mesto predovšetkým predmet na používanie: bývame v ňom, sme v ňom usadení, užívame jeho tieň, keď páli slnko, a jeho teplé miesta, keď je vonku zima.

skému životu patria väčšmi než tí, čo sa mestom profesionálne zaoberajú a premieňajú ho na nákresy, schémy a výpočty. Bogdanovič si na jednom mieste kladie otázku, čo by sa stalo, keby Interpol odrazu pozatýkal všetkých urbanistov. Odpovedá si: „Nestalo by sa vôbec nič, svet by sa nezastavil.“ Naozaj, svet mesta má svoju vlastnú dynamiku a svoje vlastné zákony, ktoré sa nedajú vtisnúť do inžinierskych modelov a kalkulov.

Pre Bogdanoviča je mesto predovšetkým predmet na používanie: bývame v ňom, sme v ňom usadení, užívame jeho tieň, keď páli slnko, a jeho teplé miesta, keď je vonku zima. Zároveň platí, že mesto užíva nás, že každodennými činnosťami predlžujeme jeho históriu a otvárame ju k budúcnosti. Život v meste sa takto prostredníctvom každodennosti stáva participáciou na kultúrnej histórii. Keď ho používame, stávajú sa z nás kultúrne bytosti.

Uvedenie si tejto vzájomnosti, tejto koexistencie a kohabitácie človeka a mesta je možno východiskom Bogdanovičových úvah o meste. Z jeho slov sa dokonca dá vytušiť, že ju pokladá za základnú podmienku kultúrneho vývinu ľudskej spoločnosti. Mesto nemôžeme premeniť na predmet schém a výpočtov, pretože by sme tak zredukovali všetko, čím kultúra presahuje svet technokratických manipulácií a projekcií. Z Bogdanovičovo

urbanistov pokračuje takto: „Mestá by sa naďalej príšerne rozrastali, dopravné uzly by sa naďalej zauzľovali, erózia tradičnej mestskej kultúry by pokračovala rovnakým tempom, ani pomalšie, ani rýchlejšie, o erózii ľudských vzťahov nehovoríme!“

Vo všetkých Bogdanovičových textoch je prítomná obava o osudy mesta a presvedčenie, že mesto môže ohroziť nielen vonkajší nepriateľ zbesilo odhodlaný zrovnať ho zo zemou, ale aj vlastná prosperita a nenásytnosť, ktorá v ňom potlačí zmysel pre mieru, poňenie ho k nekontrolovanej expanzii a zbaví ho práve tých črt, čo tvorili jeho kultúrnu a historickú osobitosť. Táto starosť a toto nedobré tušenie je prítomné aj v tých radostných a priamo pôžitkárskech vyznaniach z lásky k mestu. Jedno patrí k druhému, o kráse miest a pôžitkoch, aké nám mestá poskytujú, sa dnes asi nedá hovoriť bez toho, aby sme nevnímali ohrozenia, čo prináša prosperita a ekonomickej prosperity. V každom prípade sa to nedá z pozície, akú pri svojich úvahách o meste prijal Bogdan Bogdanovič, tento užívateľ pôžitkov miest, archivár ich minulých čias, bezmocný svedok ich násilných zánikov, zvestovateľ hrozieb, čo prináša prosperita, ale napokon a predovšetkým aj oddaný ochranca ich jedinej krásy.

Miroslav Marcelli

Alexander Nikiporets, Petrohrad



Kam zaradiť túto knižku? Ako pomenovať jej žánr, kde hľadať jej miesto v rozsiahlom poli literatúry o meste? Text pozostáva z hesiel, ktoré boli pôvodne zoradené podľa poradia hlások v abyzbe a mali podobu akéhosi lexikónu mesta. Táto vonkajšia podoba sa začala vytrácať už vo vydání, kde abyzbu nahradila srbská latinica, čím sa len potvrdilo, že lexikálne usporiadanie bolo iba hrou na simuláciu, hrou, kde od počiatku nechýbal ironický odstup. Tým zreteľnejšie je toto voľné, až anarchické svojvoľné zahrávanie sa s organizačným princípom lexikónov prítomné v slovenskom vydaní. Naozaj, akože by to mohol byť lexikón, keď sa tu vedľa seriózne znejúcich hesiel („architekt“, „mestská scéna“, „most“, „podoba mesta“, „zemepisná šírka“) nachádzajú heslá ako „nebeská hojdačka“, „oceľové konečníky“, „otrávená žaba“ alebo „chromý čert“? Akože by to mohol byť lexikón, keď aj pri tých serióznejších nadpisoch nachádzame podnadpisy, ktoré serióznosť okamžite spochybňujú a pripomínajú, že architektka starí Gréci pokladali aj za staviteľa ilúzií a že mestská scéna môže byť obscéna?

Srbský architekt, „urbanológ“ a milovník miest Bogdan Bogdanovič zhrnul fragmenty svojich starších textov, čo vznikali v rozpätí troch desaťročí až po začiatok osemdesiatych rokov, pozbieral útržky kníh, článkov, rukopisov a televíznych vystúpení, aby im dal podobu mozaiky, ktorá nám z rozličných pohľadov a v rozličných mierkach približuje priestor, kde takmer všetci žijeme, mesto a jeho prostredie. Do akej galérie tento obraz začleníme, ako vyjadríme svoje tušenie, že za jeho fragmentárnym zjavom je predsa len nejaký jednotiaci princíp? Že ním nie je princíp lexikálneho radenia, to je jasné, ako ho však pozitívne vymedziť?

Naše zneistenie pred touto otázkou možno pramení z tušenia, ako veľmi v tomto prípade zlyhávajú štandardné rozdelenia podľa literárnych prejavov a ako slobodne Bogdanovič prekračuje hranice, ktoré sme si na základe týchto rozdelení zvykli pokladať za priam prirodzené rámce začleňovania a diferencovania každého nového textu. Na jednej strane týchto hraníc sa ocitli produkty teoretického záujmu o mesto: štúdie architektov, urbanis-

Legenda alebo dejiny?

Publikácia *Slováci v Prešporoku 1825 – 1918* obsahuje vybrané udalosti z dejín Slovákov od počiatku 19. storočia do vzniku Československého štátu v roku 1918. Najväčším prínosom knihy sú dobové ilustrácie a fotografie, ktoré tvoria viac ako jej polovicu. Vizuálne priblíženie atmosféry Prešporoka poskytuje čitateľom možnosť predstaviť si, ako mesto vyzeralo v minulosti a ako sa v ňom asi žilo. Samotný text je nesúvislou kronikou venujúcou sa najmä opisu slovenského národného hnutia od jeho počiatkov v 18. storočí.



- ▲ Jozef Hanák
- ▲ *Slováci v Prešporoku 1825 – 1918*
- ▲ Vydavateľstvo PT 2005
- ▲ 146 strán
- ▲ 269 Sk

zložku Napred. Kniha tiež poskytuje základné informácie o raste mesta, jeho vzhľade a premene v rámci industrializácie. Zvyšok textu pokrýva udalosti, ktoré by sa dali považovať za historický kontext, ale mnohé z nich nemajú nijaké spojenie s Prešporokom. Jediným dôvodom ich zaradenia je opäť dokazovanie tézy, že politika uhorských elit mala za cieľ „likvidáciu slovenského národa“. Nedozieme sa nič o tom, ako Slováci spolujestvovali s ostatnými etnickými skupinami v meste a ako definovali svoju identitu v kontaktoch s Prešporčanmi iného etnického pôvodu. Celá komplexná sieť mestského života zahŕňajúca jeho kultúru a politiku chýba.

Napríklad vôbec nepočujeme o špecifickej prešporkej identite, ktorá presahovala jazyk a formovala sa viac na základe príslušnosti k určitej sociálnej vrstve ako k etnickému pôvodu. Táto identita bola taká silná, že frustrovala nacionalisticky zmýšľajúcich Maďarov ešte aj začiatkom 20. storočia. Znalosť maďarčiny v kruhoch pôvodne nemecky hovoriacej elity bola totiž obmedzená na verejné prejavy uhorského vlastenectva a to aj napriek meniacim sa štatistickým ukazovateľom (v ktorých maďarská etnicita vzrástla najmä na úkor nemeckej). Geografická blízkosť Prešporoka k Viedni znepokojovala maďarské elity, ktoré si nikdy neboli isté lojalitou mesta ležiaceho na hranici Uhorska.

Hanák vybral udalosti, ktoré podporujú jeho zjednodušený pohľad na dejiny. Jeho zámerom je ukázať, že v minulosti Maďari ukrivdili Slovákom. Ťažko sa zbaviť pocitu, že cieľom celej „kroniky“ je súpis krívd spáchaných

ných na Slovákoch v už známom príbehu „my proti ostatným“ alebo „kto nie je s nami, je proti nám“. Autor sa výhodne zbavuje zodpovednosti za spôsob prezentácie „historicky overených udalostí a procesov“ hneď v úvode, keď tvrdí, že nie je historikom, iba prezentuje objektívne skutočnosti v podobe kroniky.

Slováci v Prešporoku 1825 – 1918 nie je akademická publikácia, čo je zreteľné z chýbajúceho poznámkového aparátu a bibliografie, preto možno autorovi prepáčiť, že nechce čitateľa zaťažovať detailmi alebo podrobnou historickou analýzou. Hanák však živí zastaranú historickú perspektívu, ktorá podľa historika Lubomíra Liptáka pochádza z obdobia po prvej svetovej vojne. Slovenská inteligencia sa vtedy sústredila prevažne na negatívne črty Uhorska v snahe definovať sa v opo-

zícii voči minulosti, aby tak vytvorila jasne vymedzený zlom. Táto perspektíva prevažovala v slovenskej historiografii a po roku 1948 sa k nacionalistickej perspektíve pridala triedna. Po roku 1989 sa otvoril priestor pre nové a rôznorodé pohľady na minulosť a dejiny. Preto je na mieste položiť

Tento spôsob rozprávania našich dejín skôr uzaviera ako otvára minulosť pre budúce generácie. Keď si budeme opakovať, že sme vždy boli obeťami tých zlých ostatných, ťažko sa dostaneme mimo detského obviňovania tých iných za všetko, čo sa nám nepodarilo. Spôsob, akým si pamätá-

Ťažko sa zbaviť pocitu, že cieľom celej Hanákovkej „kroniky“ je súpis krívd spáchaných na Slovákoch v príbehu „my proti ostatným“ alebo „kto nie je s nami, je proti nám“.

si otázku: dokedy ešte chceme pestovať príbeh Slovákov ako bezbranných obeť nešťastných historických okolností a čierno-biely pohľad na naše dejiny? Iná perspektíva neznamená, že budeme popierať historickú realitu politiky maďarizácie uhorského štátu, ale fakty treba umiestniť do komplexného historického kontextu. Potom môžeme prestať považovať určité dejinné udalosti za osobnú urážku.

me minulosť, utvára našu prítomnosť a budúcnosť. Kniha sa začína ako rozprávka: v nádhernom idylickom raji prírody kedysi žil pracovitý, svedomitý a mravný národ, ale potom prišiel zlý vlk a chcel všetkých zožrať. Azda je načase, aby sme začali rozlišovať medzi rozprávkami, legendami a dejinami.

Nora Babejová

Alexandra Croitoru, zo série Rom, 2004 – 2005



Záhadou zostáva, prečo Hanák zvolil titul knihy *Slováci v Prešporoku*, pretože v knihe sa toho o Prešporoku dozvieme málo. Prešporok je spomenutý v prípade, že tu boli aktívne osobnosti slovenského národného obrodzenia, zjavne s cieľom dokázať slovenskosť mesta, a potom opäť v súvislosti s robotníckym hnutím, keďže robotnícky spolok Vorwärts mal aj slovenskú

Korene cirkevnej krízy

Kniha Pavla Mareka s názvom *Cirkevní krize na počátku první Československé republiky (1918 – 1924)* je sondou do búrlivého obdobia sprevádzajúceho vznik samostatného československého štátu po skončení prvej svetovej vojny. Kniha popisuje udalosti v rímskokatolíckej cirkvi a evokuje počiatky formovania cirkvi československej a pravoslávnej na pozadí vyústenia českého katolíckeho modernizmu.



- ▲ Pavel Marek
- ▲ *Cirkevní krize na počátku první Československé republiky 1918 – 1924*
- ▲ L. Marek 2005
- ▲ 340 strán
- ▲ 250 Kč

nou krízou spojenou s koncom prvej svetovej vojny a počiatkami Československej republiky. Marek ju tiež kladie do súvislosti s katolíckym modernizmom. Istá nespokojnosť, kritika a návrhy na robenie zmien a úprav v rímskokatolíckej cirkvi sa v českom prostredí prejavuje (v novej fáze) od 90. rokov 19. storočia, pričom nositeľom týchto myšlienok je najmä mladá generácia duchovných, ktorí sa inšpirovali európskym katolíckym modernizmom. Reakcia na program katolíckych modernistov bola negatívna. Zákaz modernizmu mal vplyv aj na české prostredie. Encyklika pápeža Pia X. Pascendi dominici gregis (1907) rozvoj katolíckeho modernizmu síce zabrzдила, ale nezastavila. Medzi predvojnovým hnutím českej katolíckej moder-

ny a opravným hnutím zaštitovaným Jednotou katolíckeho duchovenstva v Prahe z rokov 1918 až 1924 existuje nepochybná súvislosť a pevná programová väzba.

Na jeseň roku 1918 sa skončila prvá svetová vojna. Čechy zachvátila vlna antikaticizmu. V českom prostredí akoby akcelerovali trendy, ktoré boli označené za sprievodný znak rozvoja industriálnej spoločnosti. Založenie Jednoty katolíckeho duchovenstva v Prahe v októbri 1918 bolo spočiatku iba pokusom obnoviť zakázanú stavovskú (kňazskú) organizáciu, ktorá sa starala o riešenie pracovných problémov sťažujúcich duchovenstvu pastoračné pôsobenie. Nevyhnutnosť čeliť protikatolíckej vlne bola na jar 1919 v pozadí formulácie programu

Jednoty, ktorý nesie príznačný a výstižný titul *Obnova cirkvi katolíckej v Československej republike*. Analýza programu Jednoty jednoznačne ukazuje nadväznosť na program predvojnovy katolíckej moderny a súvislosť s ním. Podľa jeho tvorcov rímskokatolícka cirkev nemôže svoje pozície obnoviť dovtedy, kým neuskutoční určité vnútorné reformy a zmeny, nestane sa demokratickou a národnou inštitúciou odlúčenou od štátu a nevytvorí kňazstvu zodpovedajúce podmienky na pastoračné pôsobenie, ktorých súčasťou bude aj reforma celibátu. Keď program Jednoty odmietla vysoká cirkevná hierarchia, reprezentovaná pápežom Benediktom XV., české katolícke duchovenstvo sa rozdelilo na dva nerovnako početné tábory. V prvom, početne väčšom, boli sklamané širšie vrstvy reformne naladených kňazov, ktorí rozhodnutie pápeža prijali. Aj naďalej cítili nutnosť uskutočnenia aspoň niektorých reforiem, ale zastavili sa pred autoritou pápeža. Druhá skupina duchovných na pápežov odmietavý postoj k reformnému programu katolíckeho duchovenstva reagovala najprv praktickou realizáciou niektorých postulátov bez dovolenia, najmä zavedením češtiny do liturgie a zrušením celibátu kňaz-

zov, takzvanou cestou činu, via facti, v presvedčení, že pápež bude musieť svoje rozhodnutie pod tlakom reality (masové prijatie a rozšírenie reformy) zmeniť. Keď však táto taktika zlyhala a väčšina kňazov sa od takých praktík dištancovala, rozhodli sa rímskokatolícka cirkev opustiť a 8. januára 1920 necelá stovka z viac než tisícov kňazov založila novú cirkev, ktorú nazvala cirkvou československou.

Osobne si myslím, že dnešná doba, poznačená sekularizáciou a pluralizmom, sa v mnohom podobá dobe, ktorú vo svojej knihe dôkladne analyzuje jej autor Pavel Marek. Pokušenie konzervatívnych katolíkov spočíva aj dnes v tom, že chcú zachrániť identitu cirkvi cestou oddelenia od spoločnosti. Emeritný biskup z Innsbrucku Reinhold Stecher hovorí o tendencii udržať „pevnosť cirkvi“, ktorá sa cíti v sekularizovanom svete ohrozená vo svojich základoch, a preto sa snaží spevňovať svoje hradby. Tak to bolo aj v dobe modernizmu. Cirkev sa dnes bude musieť usilovať o vytvorenie nového, otvorenejšieho vzťahu k spoločnosti, v ktorej žije a ktorej má odovzdať posolstvo evanjelia.

Štefan Šrobár

Myšlienka umiernennej reformy rímskokatolíckej cirkvi ako určitej reakcie na zmeny v spoločnosti sa neobjavila až v súvislosti s revoluč-

Pokušenie konzervatívnych katolíkov spočíva aj dnes v tom, že chcú zachrániť identitu cirkvi cestou oddelenia od spoločnosti.

Rétorika vojny

amerického vojaka vstúpila na irackú pôdu. Americkú exekutívu, prezidenta Busha jr., tajné služby dokonca obviňuje (zdá sa, že právom) z priameho a dlhodobého bojkotu signálov o tom, že al-Káida udrie a že najlepši čas na fyzickú likvidáciu bin Ládina a jeho ľudí sa už minul. Niektorých špičkových politikov, napríklad Wolfowitza, ktorý bol centrálnou figúrou v aparáte prezidenta Busha jr., stavia do pozície zločincov, ktorí okamžite po teroristických útokoch v New Yorku „identifikovali“ ako vinníka Irak.

Takže v prvej kapitole (pod pôsobivým názvom Vypracte Biely dom) si R. A. Clarke vybavil osobné účty, aby vzápätí pristúpil k meritu svojej knihy. Stránku po stránke sa pred čitateľom odvíja hra, v ktorej sa nepoužíva bežná ideologická rétorika, v ktorej sa nevyskytuje balast intelektuálneho zvažovania dobra a zla, nekonfrontujú sa kultúry, hodnoty, desatorá. Tieto šachy sú iba a výhradne o víťazstvách a prehrách. Clarke je Američan a americký vlastenec celou dušou. Stojí oboma nohami na svojej strane bojiska a rozpráva jasnou a jadrnou rečou. Napríklad: Sovieti boli v Afganistane porazení peniazmi vlád Spojených štátov a Saudskej Arábie, americkými zbraňami, dopravovanými na miesto pakistanskou vojenskou rozviadkou a „charitatívnymi“ organizáciami. Tak vznikli jednotky kmeňových bojovní-

všetchna príletet,“ řekl s úsměvem. Jakožto absolvent britské vojenské akademie uměl strategicky myslet. Kromě toho miloval letadla. „Přivezete také Sealth? A budu se v něm moci proletět?“

Alebo takýto Clintonov preslov v čase Somálskej krízy: „Pošleme tam ďalší vojáky, s tanky a letadly a všim ostatným, čo budú potrebovať. Ukážeme jim silu. A zároveň budeme dodávať potraviny. Kým nás niekto nasere, mohutne odpovíme. Donutíme OSN, aby sa konečne predvedla a prevzala to tam. Reknite Butrusovi, že na to má pól roku a ani o den víc.“ A ešte jedna epizóda z iránsko-irackej vojny v 80. rokoch: „... v roce 1989, si letadlová loď Spojených štátů Vincennes splela civilní dopravní letadlo s útočícím iránským bojovým letounem a sestřelila jej, což stálo život 290 civilistů. Když jsem dostal tuto zprávu, pomyslel jsem si, že to je konec naší „neutrality“ v iránsko-iracké válce. Podporovali jsme Irak pomocí našich zpravodajských služeb, dopravovali jsme jeho ropu v kuvajtských tankerech a omezovali vojenské zásoby proudící do Iránu. Prohlašovali jsme se však za neutrální. Teď, když jsme usmrtili stovky iránských civilistů, jsem očekával okamžitou odvetu, jež nás zatáhne do války po boku Saddáma. Místo toho... vůdci iránské revoluce prohlásili, že pokračování v boji by vyvolalo invazi

Clarke niektorých špičkových politikov, napríklad Wolfowitza, ktorý bol centrálnou figúrou v aparáte prezidenta Busha jr., stavia do pozície zločincov, ktorí okamžite po teroristických útokoch v New Yorku „identifikovali“ ako vinníka Irak.

kov a tak sa k nim v poslednej inštancii dostali aj rakety Stinger. A na tejto pôde, pohnojenej Koránom, vyrástla al-Káida. Netreba asi pochybovať, že to takto naozaj bolo.

Clarke hovorí o medzinárodnej politike veľmi často optikou ropy – kde a ako je ohrozená jej ťažba a čo treba urobiť, aby nevyschli čerpace stanice. Nemám dôvody pochybovať, že takto rozmýšľajú aj najvýznamnejší hráči na globálnej šachovnici. Trochu sa len hanbím, že som na to prišiel až teraz. Napokon, čo keď sa ochrana našich civilizačných hodnôt začína práve pri zdrojoch, ktoré poskytujú stabilitu našim ekonomikám? V každom prípade však platí, že experti považujú extrémistických islamistov (a medzi nimi predovšetkým wahhábovcov) za hlavnú príčinu súčasnej vojny proti terorizmu. Wahhábistické hnutie – a jeho deti al-Káidu a bin Ládina – však nezrodil záujem ropných spoločností a Západ. To iba moderné technológie Západu a globalizácia mu dali krídla. Rovnako je zrejme, že rozpad sovietskeho impéria „odsúdil“ Spojené štáty do roly ich hlavného nepriateľa. A keďže sme s USA na jednej lodi, je islamistický terorizmus náš spoločný problém.

Áno, budem sa musieť zmieriť s myšlienkou, že naša bezpečnosť závisí od ľudí, ako je napríklad Richard A. Clarke, a to až do času, kým nedôjde k radikálnej zmene ľudskej prirodzenosti, ku ktorej celkom určite nedôjde. A svet týchto ľudí je naozaj mnoho svetelných rokov vzdialený od kabinetov a katedier akademických expertov. Niekoľko ilustrácií: Prvá je z čias iracko-iránskeho konfliktu, v ktorom ešte boli USA na strane Saddáma Husajna: „... ománskeho sultána jsme našli v Salaláhu v pevnosti z patnáctého století, stojící na břehu moře. Jeho pohled byl přilepen k CNN. Když se k nám otočil, bylo jasné, že má informace o našich předchozích zastávkách a ví, že jej budeme žádat o povolení k umístění spousty letadel. „Ovšemže mohou

bin Ládina organizácia v Bosne siet finančníkov, logistikov, „charitatívnych organizácií“ a tvrdých, surových a výborne vycvičených jednotiek afganských mudžahídov. V tom istom čase, keď Američania – slovami autora – o situácii v Bosne iba pekne hovorili. A stopy viedli do londýnskej mešity vo Finsbury Parku, do Islamskeho kultúrneho centra v Miláne, do Agentúry pre pomoc krajinám tretieho sveta vo Viedni, do Nadácie pre medzinárodnú súčinnosť v Chicagu, do Organizácie pre medzinárodnú islamskú pomoc v Saudskej Arábii a podobne. Tieto organizácie nerušene fungovali a pripra-

ského konfliktu nezničila Saddámova garda a iracký vojenský potenciál, aj keď mohla. 2.) Bolo treba zlepšiť strategickú pozíciu Izraela tým, že sa oslabia pozície jeho nepriateľov. 3.) Bolo treba vytvoriť arabský demokratický štát, ktorý by poslúžil ako model pre ostatné spriatelene arabské štáty. 4.) Bolo treba umožniť americkým vojenským silám, aby po dvanástich rokoch konečne opustili Saudskú Arábiu, kde slúžili ako protiváha irackej armády, ale súčasne vyvolávali silné protiamerické nálady. 5.) Bolo treba vytvoriť ďalší priateľsky naklonený zdroj ropy pre americké trhy a znížiť tak závislosť

V ére globalizácie by mal platiť aj étos globálnej zodpovednosti. Je však mechanizmus vojny proti terorizmu, ktorý prezentuje Clarke a ktorý zrejme verne odráža realitu mocenských zápasov súčasnosti, tým, čo predstavuje globálny étos a globálnu zodpovednosť?

vovali akcie vrátane tej z 11. septembra 2001. Al-káida jednoducho bola vo vojne s nami dávno predtým, než sme vedeli, že nejaká organizácia s týmto menom existuje.

A potom prišiel čierny 11. september 2001. Americká sebaistota bola otrávená a cesty k jej znovuoobnoveniu boli dve. Richard A. Clarke popisuje situáciu pomerne plasticky. Príbeh sa odohráva niekedy v roku 2002 a popri Clarkovi v ňom účinkuje Randy Beers, ktorý šéfoval protiteroristickým aktivitám americkej exekutívy: „... mi Beers zatelefonoval z Bieleho domu a ptal se, jestli by se nemohl zastavit u mě doma na drink a poradu... otevřel jsem si láhev Pinot Noir z malého vinařského podniku, který jsem objevil v kalifornském údolí řeky Russian River. Když se Beers usadil vedle mě, jeho první slova zněla: „Asi budu muset skončit. ... Místo toho, aby proti al-Káidě podnikli všechno možné a vyřešili naši domácí zranitelnost, chtějí, do prdele, znovu vtrhnout do Iráku. V Afghánistánu máme jen symbolickou vojenskou sílu, Talibán se přeskupuje, bin Ládina jsme nechytli, ani jeho zástupce, ani šéfa Talibánu. A oni tam nepošlou víc vojáků... Ne, oni se drží zpátky a vyčkávají na invazi do Iráku. Dovedeš si představit, jak moc to posílí al-Káidu a podobné skupiny, když budeme okupovat Irák? Od Iráku nám teď nehrozí žádné nebezpečí, ale přesto si sedmdesát procent Američanů myslí, že to byl Irák, kdo napadl Pentagon a Světové obchodní centrum. Chceš vědět proč? Protože vláda chce, aby si to mysleli!“. Podľa Clarka to boli Bush jr., Cheney, Rumsfeld a Wolfowitz, kto chcel, aby si to Američania mysleli. Prečo? 1.) Bolo treba napraviť neporiadok, ktorý po sebe zanechala vláda prezidenta Busha staršieho, ktorá počas iracko-kuvajt-

od Saudskej Arábie.

Zdá sa, že Beersovi a Clarkeovi tieto dôvody pripadali malicherné, resp. pre inváziu do Iraku nedostatočné. Mne nie.

A na záver dve celkom osobné poznámky: V posledných mesiacoch mnou zamávali dvaja autori – Richard A. Clarke a Jiddu Krishnamurti. Zatiaľčo ten prvý mi predstavil svet, kde politickí vodcovia mávajú hodnotami a ich výkonní úradníci pritom hrajú šachy o zdroje a národné záujmy, ten druhý rozpráva o stratégii vojny s terorizmom v nás. Na globálnu šachovnicu nedosiahnem, so sebou si to môžem rozdať kedykoľvek. Nesmiem však pritom upadnúť do intelektuálnych špekulácií. Vzápätí po prečítaní Clarkovej knihy som si totiž listoval v knihe Johna Graya Al Kajda (Mladá fronta 2005). Autor, anglický filozof, ma chce presvedčiť, že al-káidu zrodili myšlienkové konštrukty európskych filozofov moderného veku. Už vidím bin Ládina ako poctivo prichádza do British Library, aby sa od Hobbesa, Hegela, Marxa a ďalších podučil umeniu tvorby veľkého kalifátu.

Od začiatku spojeneckej invázie do Iraku som nemal pochybnosti. Bol to zásah, ktorý vyjadroval aj môj pocit. Saddám Husajn bol zločinec, ktorý vraždil a terorizoval vlastných ľudí. V ére globalizácie by mal platiť aj étos globálnej zodpovednosti. Je však mechanizmus vojny proti terorizmu, ktorý prezentuje Clarke a ktorý zrejme verne odráža realitu mocenských zápasov súčasnosti, tým, čo predstavuje globálny étos a globálnu zodpovednosť? Nie! Je to iba zápas civilizácie, do ktorej patrím. Cítim sa byť jej príslušníkom, koluje v mojich žilách, mám ju rád.

Fedor Gál



- Richard A. Clarke
- Strategie války proti terorismu
- Preklad Václava Hrdličkové
- Alfa Publishing 2005
- 270 strán
- 299 Sk

Sebastião Salgado, Brazília, 1986



Dve strany jednej minulosti

Šesťdesiate výročie oslobodenia Osvienčima obrátilo opäť pozornosť médií i verejnosti k reáliám smutne známeho koncentračného tábora. Množstvo publikovaných článkov, štatistických údajov, rozhovorov s preživšími, fotografických a filmových záberov väčšinou z rôznych aspektov opakovalo rovnaké informácie – úspešne sprostredkovali hrôzu, ktorá sa udiala, menej však hovorili o jej príčinách.



- ▲ Laurence Rees
- ▲ Osvětim. Nacisté a „konečné“ řešení
- ▲ Preklad Zlata Kufnerová a Jana Jebáčková
- ▲ Knižní klub 2005
- ▲ 320 strán
- ▲ 459 Sk

Zdalo by sa, že téma je vyčerpaná (hoci o príčinách tejto tragédie stále nevieme dosť) a niet k nej čo dodať. Preto som po knihe britského publicistu Laurence Reesa siahol rezervovane. Nedôvera sa začala rozplývať už pri zbežnom listovaní úvodu. Ako skúsený žurnalista Rees cieľavedome formuje

záujem čitateľa hneď od prvých riadkov: „V této knize je mnoho znepokojujících faktů, já si však stále myslím, že k této problematice prostě patří. Nejen proto, že dosavadní průzkumy stále potvrzují, jaký zmatek existuje v povědomí veřejnosti o skutečné historii Osvětimi, ale také proto, že se zde snažím poskytnout poněkud jiný pohled na tento problém.“ Svoj „iný pohľad“ zakladá na dlhoročných skúsenostiach a znalosti publikovaných prameňov, predovšetkým však využíva výhodu autentickejšť. Vyplýva z osobného kontaktu s ľuďmi, ktorí zažili Osvienčim z rôznych strán: „Tato kniha je založena na unikátním průzkumu – zobecňuje kolem 100 speciálně vedených rozhovorů s bývalými nacistickými pachatelí i s lidmi, kteří tento koncentrační tábor přežili – a na záznamech dalších stovek rozhovorů, které jsem uskutečnil pro svou dřívější práci o Třetí říši, mnohé s bývalými členy nacistické strany. Výhoda setkání a rozhovorů je nesmírná. Poskytuje možnosti takové úrovně vhledu, jaký lze jen zřídka získat z psaných pramenů.“ Uvedené zovšeobecnenie L. Rees okamžite konkretizuje na príklade Goebbelsovho osobného tajomníka

Wilfreda von Owen: „... pokud mne žádáte, abych svou zkušenost ze Třetí říše vyjádřil jedním slovem, bude toto slovo – ráj.“ Postoj starého nacistu (presnejšie slovo raj, použité v tomto kontexte) ma v prvom momente šokoval. Pred niekoľkými rokmi som v rámci projektu Osudy tých, ktorí prežili holokaust absolvoval viac ako 120 interview. Mnohí z týchto ľudí mali smutnú možnosť spoznať Osvienčim na vlastnej koži. Ich spomienky sa spájali s pocitmi hrôzy, poníženia, neraz v rôznych pádoch a súvislostiach skloňovali slovo „peklo“. Podobné emócie priznáva aj autor: „V souvislosti s touto záležitostí však nakonec zůstává hluboký pocit smutku, jehož se nelze zbavit. Po celou dobu, kdy jsem pracoval na tomto projektu, jsem nejsilněji slyšel hlasy těch lidí, s nimiž již nemůžeme hovořit: 1,1 milionu lidských bytostí, které byly v Osvětimi zavražděny, a zvláště pak přes 200 000 dětí, které tam byly zahubeny a jimž bylo upřeno právo vyrůst a užívat života. Jeden obraz mi utkvěl v mysli od chvíle, kdy mi o něm vyprávě-

děšivějšími věcmi, když jsem putoval po těchto nově osvobozených zemích, z Litvy na Ukrajinu a ze Srbska do Běloruska: s útočným antisemitismem. Očekával jsem, že mi lidi budou vyprávět, jak nenáviděli komunisty; jen to nyní člověku připadalo přirozené. Ale nenávidět Židy? Připadalo mi to tak absurdní, tím spíš, že v místech, které jsem navštívil, sotva nějakí Židé zbyli – Hitler a nacisté se o to postarali. Starý muž v Pobaltí, který v roce 1941 pomáhal nacistům Židy střílet, si dosud myslel, že tenkrát před šedesáti lety udělal správnou věc. A dokonce i někteří z těch, kteří bojovali proti nacistům, byli zuřiví antisemité.“ Tieto názory, ktoré sa neobmedzovali len na staršie generácie, zhrnul mladý armádny dôstojník v Litve slovami: „Vy totiž nevíte to nejpodstatnější. Podstatné není, co jsme udělali my Židům, podstatné je to, co Židé udělali nám.“

Takto (pred)prípravený som sa so záujmom pustil do čítania vlastného textu. Už názvy jednotlivých kapitol (Překvapivé začátky; Příkazy a iniciati-

Rees sledoval osvienčimské dejiny od vzniku tábora až po jeho oslobodenie. V celom texte dôsledne využíval pohľady z oboch strán. Výsledkom je plastický, zaujímavý a neraz kontroverzný obraz. Konfrontácia názorov odbúrava čierno-biele videnie.

věli. Byl to obraz „procesů“ prázdných dětských kočárků – ukořistěném majetku mrtvých Židů –, vezených z Osvětimi v řadách po pěti na nádraží. Věžňové, kteří to sledovali, vypověděli, že trvalo hodinu, než projely kolem.“

Smutné prekvapenia (i budúce prísluby) úvodu však týmto ani zďaleka nekončili: „Setkal jsem se také s ještě

va; Továrny na smrt; Korupce; Zběsilé zabíjení; Osvobození a odplata) potvrdzujú, že L. Rees sledoval osvienčimské dejiny od vzniku tábora až po jeho oslobodenie. V celom texte dôsledne využíval pohľady z oboch strán. Výsledkom je plastický, zaujímavý a neraz kontroverzný a znepokojujúci obraz. Konfrontácia názorov totiž odbúrava čierno-bie-

le videnie, v ktorom proti sebe stoja sily dobra a zla: páchatelia a obeť, vinníci a nevinní. Spolužitie (hoci násilne vnútené) totiž chciac či nechciac vyvoláva akcie a reakcie, pripisované skôr „druhej strane“ (mnoho príkladov ponúka najmä kapitola Korupce). Vzájomné vzťahy niekedy opúšťajú pragmatickú rovinnu účelového konania a získavajú citový náboj. Vyvrcholením je potom zdanlivo „zvrátená“ láska esesáckeho strážcu Wunsha a židovskej väzenkyne Heleny. Nepochopiteľnosť takéhoto vzťahu (a niekedy nedôvera k jeho realnej existencii) vyjadřili prakticky všetci, s ktorými som o tom rozprával – od najmladších až po niektorých bývalých koncentračníkov. Aj sám autor ho charakterizuje ako „priám ohromujúci“: „Kdyby se tyto skutečnosti objevily v nějakém románu, všichni by je pokládali za neuvěřitelné...“

Závěrečná kapitola (Osvobození a odplata) prináša tiež rôzne stránky jednej mince. Striedajú sa tu fakty a spomienky ilustrujúce radosť z oslobodenia, rozčarovanie zo správania niektorých červenoarmejcov i (oficiálne aj neoficiálne) formy trestu a pomsty voči bývalým väzňom.

Väčšina prezentovaných faktov je podávaná slovami ľudí, ktorí tieto udalosti zažili na vlastnej koži, hoci neraz na opačnej strane barikády. Autentickejšť výpovedí zvyšuje čitateľskú atraktívnosť krutej a ťažko stráviteľnej témy. Zároveň vytvára pocit dôveryhodnosti, hoci práve v tomto bode je potrebná zvýšená opatrnosť: spomienky totiž neraz (často skôr podvedome než schválne) skresľujú realitu a prikrášľujú konanie a motívy rozprávača. Napriek tomu Reesova kniha predstavuje prínos k hlbšiemu spoznaniu (a možno aj pochopeniu) toho, čo sa v rokoch 1940 až 1945 v Osvienčime stalo.

Peter Salner

James Nachtwey, Meja – Kosovo, 1999



Symbióza – základ života?

Takéto myšlienky mi napadli ako prvé, keď ma oslovili, aby som napísal niečo (najlepšie kritické) o jej knižke Symbiotická planeta. Nový pohľad na evolúciu, ktorá vyšla v českom (veľmi vydarenom) preklade. Už letný pohľad na útlu knižočku (hoci celkom vábne zaodetú) prezrádza, že ostrej kritike sa ani nebude dať vyhnúť – symbióza – univerzálny všeliek?!

Fenomén symbiózy je mi veľmi blízky a jeho význam v evolúcii života na Zemi považujem za zásadný. Predsa však si len myslím, že aj symbióza má isté medze a nemožno ňou vysvetľovať úplne všetko. Názov knihy Symbiotická planeta má pre mňa dva významy. Môže to byť o hojnosti (všadeprítomnosti) a význame symbiotických vzťahov medzi organizmami na našej planéte; k tomu nemám výhrady a rád si to prečítam i podiskutujem. Druhou možnosťou je, že to bude o hypotéze Gaia (predstava, že Zem je samoregulujuším systémom, akými superorganizmom – jej autorom je James Lovelock), čomu nejako nemôžem prísť na chuť a nebolo by mi potešením sa v tom veľmi rýpať. Prológ naznačoval, že druhá možnosť bude bližšie k realite. Obavy vzbudzujú aj podtitul Nový pohľad na evolúciu. Do akej miery nový pohľad? Tvorivé rozpracovanie niektorých aspektov evolučnej teórie alebo vyvracanie darvinizmu v samotných základoch? Druhá možnosť opäť príliš nelákala. Že to však bude práve ona, to naznačoval text na prebale knihy. Oddá sa teda moriť sa s kritikou vecí, ktoré sú nad rámec môjho záujmu? Bude z toho nejaký úžitok či potešenie pre recenzenta alebo čitateľov? Autorka sama však v prológu celkom umiernené píše, že „knihy pojednáva o pozemskom živote a jeho evolúcii, a taktiež o premenách, ktorými prešli naše názory v tejto oblasti“. S doterajším dielom Lynn Margulisovej som dobre oboznámený, napriek istým obavám aj profesionálna česť mi prikazovala knižku si starostlivo prečítať. Neľutujem. Je napísaná veľmi pútavo. Dá sa prečítať takmer na jeden dúšok. Našťastie vôbec nie je len a najmä o tých,

prečo sa na upútanie pozornosti nedostal na prebal knihy úryvok z kapitoly Puzení k sexu. Žeby kritika darvinizmu bola silnejším lákadlom ako sex? Alebo sexu je už priveľa, a ešte aj u baktérií?

Lynn Margulisová rozhodne nemožno považovať za osobu, ktorá by chcela vyvrátiť či rozvrátiť darvinizmus. Aspoň v tejto knihe určite nie. Pravda však je, že citovaná myšlienka z prebalu knihy Symbiotická planeta, o tom, že „pri zrode nových druhov stojí symbióza“ je naozaj ústrednou ideou inej Margulisovej knihy (Acquiring genomes: A theory of the origin of species), ktorá u nás zatiaľ nebola preložená. Hoci ani v tomto prípade si nemyslím, že by Margulisová chcela poprieť platnosť darvinizmu; skôr sa ho pokúša spôsobom jej vlastným (provokatívne – absolutizovaním významu symbiózy) vylepšiť. Za túto knihu si vyslúžila tvrdú kritiku vedeckej komunity; vyjadrenú napr. slovami, že Margulisová mala v živote veľa dobrých nápadov, no tento posledný k nim vôbec nepatrí (Ludovo povedané „príliš tlačí na pílu“). Nevieť si predstaviť, čo by sa v tomto prípade objavilo na prebale českého či slovenského prekladu, keď tu podrobne rozoberá otázku možného vznik druhov symbiózou – vyzývavo ponúka iný mechanizmus špeciácie ako darvinizmus.

Prečo je Margulisová taká očarená symbiózou sa pokúsím priblížiť niekoľkými poznatkami zo súčasnej biológie. Vzájomná závislosť medzi rôznymi druhmi organizmov je prirodzeným zákonom prírody. Môže mať rozmanité podoby – od veľmi voľných, niekedy i náhodných interakcií, až po také formy spoluzitia, keď jeden organizmus bez druhého už nedokáže prežiť, tzv. obligátna symbióza. Zo spoluzitia dvoch jedincov rôzneho druhu môžu mať prospech obaja partneri (mutualizmus) alebo len jeden (parazitizmus). Niektoré formy spoluzitia organizmov veľmi významným spôsobom zasiahli do vývoja života na Zemi. Napríklad prechod od jednoduchých buniek baktérií, ktoré nemajú

lín, v ktorých sa uskutočňuje fotosyntéza). Merežkovskij v nej prezentoval tézu, že chloroplasty sú potomkami siníc (cyanobaktérií), ktoré vnikli do živočíšnych (eukaryotických) buniek. Merežkovského úvahy boli vizionárske a na svoju dobu skutočne revolučné. Vizionárske preto, že neboli k dispozícii nijaké dôkazy, ktoré by potvrdzovali správnosť postulátu, že voľne žijúce sinice (cyanobaktérie) vstúpia do heterotrofného hostiteľa sa postupne zmenili v chloroplasty. Revolučné preto, že predpokladaný endosymbiotický pôvod chloroplastov nevyhnutne viedol k záveru, že rastliny sú chimérami pozostávajúcimi zo živočíchov a chloroplastov.

Endosymbiotická hypotéza však bola viac ako polstoročie v nemilosti. Zdala sa až príliš odvážnou, aby mohla byť pravdivou. Medzi tzv. slušnými biológmi sa nenosila. Až začiatkom 60. rokov 20. storočia sa zistilo, že chloroplasty a mitochondrie obsahujú vlastný genetický aparát (zápis informácie v podobe DNA a ribozómy – organely, na ktorých sa prekladá genetická informácia do postupnosti aminokyselín v bielkovinách). Tieto objavy navodili renesanciu ideí o endosymbiotickom pôvode organel eukaryotickej bunky. Ich veľkou propagátorkou sa stala práve Lynn Margulisová, ktorá ich s vervou rozpracováva a šíri do súčasnosti. V tom spočíva obrovský prínos jej diela.

Hoci molekulárna biológia mohutne napreduje, nič nenasvedčuje, že by podporila Margulisovej víziu, že spirochéty sa stali bičkami (skôr naopak).

Symbiotický pôvod mitochondrií a chloroplastov je dnes všeobecne akceptovaný a zásluhy Margulisovej ocenené. Nebola by to však ona, keby sa s tým uspokojila. Veľmi podobne ako jej predchodca Merežkovskij aj ona má svoje symbiotické vízie, ktoré je načim naplniť. K nim patrí aj vysvetľovanie pôvodu pohybového aparátu eukaryotických buniek endosymbiózou niejakých spirochétam podobných baktérií. Hoci jej snaha je enormná – v knihe týmto otázkam venuje pomerne rozsiahlu kapitolu – vedecká komunita sa k tomu stavia odmietavo. Chýbajú presvedčivé argumenty, v prvom rade molekulárno-biologické dôkazy – presne také, aké sa stali rozhodujúcim impulzom re-

nesancie endosymbiotickej teórie (existencia vlastného genetického aparátu v mitochondriách a chloroplastoch). Hoci molekulárna biológia mohutne napreduje, prináša prevratné zistenia a nachádza neočakávané uplatnenie v praxi, nič nenasvedčuje, že by podporila Margulisovej víziu, že spirochéty sa stali bičkami (skôr naopak).

Čo nám teda poskytne prečítanie Margulisovej knihy? Okrem pútavo napísaného zaujímavého životného príbehu jej autorky aj trochu provokatívnych stimulov. Kniha núti k zamysleniu nad otázkami, ktoré si mnohí bežne nekladú. Hoci s niektorými závermi je veľmi ťažké súhlasiť, predstavuje cenný a zaujímavý materiál pre lepšie pochopenie vzájomných vzťahov medzi mikroorganizmami a hostiteľskými makroorganizmami. Dokumentuje, že interakcia parazit/symbiont a hostiteľ má mnohoraké podoby a poukazuje na pestrosť až bizarnosť života na Zemi a jeho zaujímavú históriu. Spoznávanie mechanizmov, akými spolu mikro- a makroorganizmus komunikujú a vzájomne sa ovplyvňujú, zároveň poskytuje nový pohľad na patogenézu mnohých ochorení a otvára perspektívy pre originálnu a úspešnú terapiu. Pohľad na mikroorganizmy ako na nepriateľov, ktorých treba z tela čo najskôr a úplne odstrániť, sa ukazuje ako pomýlený. Naopak, narušenie rovnováhy medzi makroorganizmom (napr. telom živočicha) a mikroorganizmami, ktoré v ňom

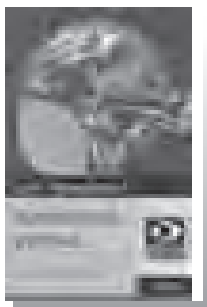
prebývajú, môže byť príčinou viacerých ochorení. Ostatne viac o strhujúcom príbehu o vzťahu parazit a hostiteľ sa možno dočítať v knihe Carla Zimera Vládce parazit.

V duchu názvu klasického českého filmu Škola základ života spolu s Lynn Margulisovou môžeme parafrázovať, či jednoducho skonštatovať: Symbióza – základ života. Tak ako je pre život človeka veľmi významná škola, pre život ako taký je nesmierne dôležitá symbióza. Hoci sa aj v škole nenaučíme všetkému, a hoci aj symbióza nevysvetľuje všetko v živote, obe sú jednoducho základom, bez ktorého to nejde.

Juraj Krajčovič



- Carl Zimmer
- Vládce parazit. Pohled do světa nejnebezpečnějších tvorů planety
- Preklad Vladimír Hampl a Olga Harantová
- Paseka 2005
- 280 strán
- 459 Sk



- Lynn Margulisová
- Symbiotická planeta. Nový pohled na evoluci
- Preklad Zdeněk Urban
- Academia 2005
- 200 strán
- 225 Sk



- Lynn Margulis a Dorion Sagan
- Acquiring Genomes: A Theory of the Origins of Species
- Perseus Books Group 2002
- 256 strán
- 16,95 USD

Margulisová rozhodne nemožno považovať za osobu, ktorá by chcela vyvrátiť či rozvrátiť darvinizmus. Aspoň v tejto knihe určite nie.

pre mňa dost nevábnych, druhých možnostiach, ktoré sa vynorili pri prvom dotyku s knihou. Dominuje niečo celkom iné (hoci hypotéze Gaia je venovaná posledná kapitola, je však napísaná pomerne stráviteľným spôsobom). Do popredia knihy sa derie hlavne životný príbeh autorky, ktorá zásadne ovplyvnila biologické myslenie v 70. a 80. rokoch minulého storočia. Akoby to same o sebe nestačilo na prítiahnutie čitateľov. Na prebal sa dostal text – lákadlo, ktorý nie je nosným motívom knihy. Pokusy o vyvracanie, či aspoň zabrdanie do darvinizmu lákajú mnohých. Niekedy sa ani nečudujem. Naozaj je pomerne ťažké pochopiť, prečo a ako práve táto kľúčová biologická teória je taká robustná, že pretrváva už takmer 150 rokov bez vážnejších otrasov. Bol by že to rozruch nielen v biológii, ak by vývoj organizmov podliehal iným pravidlám. Neplatnosť prirodzenej jednotnatej sily selekcie by spôsobila, že celá biológia by sa rozpadla na súbor jednotlivostí – pán Boh stvoril, Linné usporiadal. Takto si to však Margulisová v nijakom prípade nepredstavuje – ona hľadá iný hnací motor v samotnej prírode a tým je pre ňu symbióza.

Upozorniť na seba kritikou darvinizmu je silným pokušením a aj dobrým marketingovým ťahom vydavateľov. Margulisovej kniha však takúto reklamu nepotrebuje. Vynára sa otázka,

membránou ohraničené jadro a ďalšie organely (prokaryotické bunky), k zložitosti štruktúrovaným bunkám eukaryotickým (s tzv. pravým, membránou ohraničeným jadrom) je mimoriadne významným krokom v evolúcii života. Pôvod eukaryotických buniek sa vysvetľuje symbiózou viacerých pôvodne samostatne žijúcich, funkčne špecializovaných prokaryotických buniek. Eukaryotická bunka predstavuje úplne novú kvalitu. Jej existencia umožnila vývoj pokročilejšieho, pravého mnohobunkového života (živočíchov, rastlín) ako aj obrovskej morfolologickej a genetickej rozmanitosti organizmov.

Vedecká komunita sa dnes zhoduje v názore, že teória, ktorá vysvetľuje pôvod eukaryotickej bunky symbiózou viacerých prokaryotických buniek, je všeobecne prijateľná. V jej prospech svedčí obrovské množstvo argumentov a ani jeden známy fakt s ňou nie je v zásadnom rozpore. Zhoda panuje i v tom, že takáto teória, najčastejšie nazývaná Endosymbiotická teória, sa zrodila práve pred sto rokmi. Preklad knihy Lynn Margulisovej je milým darčekom k oslavám storočnice tejto teórie. 15. septembra 1905 uverejnil ruský biológ Konštantín Sergejevič Merežkovskij (1855 – 1921) v nemeckom vedeckom časopise Biologisches Centralblatt svoje predstavy o pôvode chloroplastov (zelených organel rast-

Josef Ptáček, Kynžvart, 1987



Tri (možné) pohľady do duše

Rollo May píše o konkrétnych ľuďoch: o ich starostiach a osudoch. Je mimoriadne vzdelaný, chvíľami máme pocit, že čítame text, ktorý napísal polyhistor. Pociť možno prirovnať k pocitu Junga. Ovplynula ho Freudova psychoanalýza, ale prekonal ju. Ovplynula ho fenomenológia, ale tiež mu nestačí. Ovplynul ho existencializmus, ale vyložil si ho svojky. Najviac čerpá, zdá sa, z ľudskej a zo psychoterapeutickej praxe, zo zlatého stromu života: teda z toho, čo azda moderná náuka o človekou oceňuje ako múdrosť. Nadobudol krásny, pôsobivý nadhľad. Mayovou tézou je: láska nie je sexualita. Duša nie je osobný balíček psychických procesov: obýva ju daimon, teda niečo, čo prichádza ako posolstvo. Vôľa nie je osobné pudenie, dokonca neosobné pudenie v organizme, ale produkt intencionality, teda schopnosti zameriavať sa, orientovať sa na ciele, na budúcnosť. Ani telo nie je

výskumné projekty, na experimenty, na testovateľné hypotézy. Zdá sa, že scientisticke orientovaný psychológ by ním mohol opovrhnuť. Text je zhrnutím skúsenosti. Vieme, že skúsenosť, ako nám ju prináša život, je taká zložitá a rôznorodá, že pri jej asimilácii si počínáme, ako vieme. Rollo May je dobrým asistentom pri namáhavom usporadovaní osobnej skúsenosti hociktorého človeka, ktorý má záujem o seba a o blížnych. Ak záujem nemáte, knihu nemusíte čítať. Azda by sa vám zdala dokonca zastaraná.

Kniha profesora Mikšíka o hromadných psychických javoch sa od Mayovej knihy podstatne odlišuje. Napísal ju vedec a jeho dielo je vedecké. Usiluje sa presne vymedziť pojmy, explicitne cituje svoje zdroje, sprehráďuje, tabuľkuje, systemizuje, učí. Kniha je v tom najlepšom zmysle učebnicou. Pre ľudstvo na začiatku tretieho tisícročia je hromadnosť nebezpečná. Vždy bola, ale teraz, keď je ľudí už priveľa, nebezpečnosť rastie. S rizikami sa možno stretnúť hocikde: na diskotékach, mítingoch, na športových stretnutiach, naozaj hocikde. V hromadách sa objavujú psychické úkazy, ktoré treba pozorovať a skúmať ako také, nie ako odvodeniny individuálnych procesov. Oldřich Mikšík ako vedec študuje hromadnosť neutrálne ako entomológ motýle. Čitateľ môže mať pocit, že po prečítaní knihy zhruba

o hromadnosti vie toľko, koľko sa o nej vie hocikde na svete. Kniha je dielo, ktoré má vynikajúci kognitívny výstup. Zaujme čitateľov, ktorí chcú vedieť, čo našla veda, teda: čo je spoľahlivé, nezávisí od osoby autora, od jeho možných predsudkov. Impozantná je aktuálnosť diela. Vieme, že výbuchy hromadných akcií sú azda rovnako hrozné ako vtáčia chrípka a spochybnenia osobných hodnôt a sociálnych istôt na začiatku tretieho tisícročia. Príkladom môže byť terorizmus.

Oldřich Mikšík sa podrobne zapodieva psychológiou terorizmu. Čitateľovi môže v diele chýbať ocenenie hromadných procesov ako pozitívnych síl v dejinách. Napríklad

básne, ale počúvajú hudbu, pozerajú sa na západy slnka a tak ďalej. Matematický traktát, suchopárny pre pána A, môže byť zdrojom poetického nadšenia pre pána B. Pán X je poetický stále, pán Y len cez víkendy. A tak ďalej. Kto sa v tom môže vyznať.

Treba si všimnúť: poetickosť je aj kognitívny nástroj. Občas je predovšetkým kognitívny nástroj. Sprostredkuje (napríklad) pocit života, ktorý môže byť bázou obrazu sveta. Romantický svetabôl bol dôležitou kognitívnou schémou. Nemožno pochybovať o filozofickej pribojnosti, ba agresivnosti absurdnosti ako pocitu života, teda obrazu sveta: a absurdnosť je uhrančivo poetická.

V hromadách sa objavujú psychické úkazy, ktoré treba pozorovať a skúmať ako také, nie ako odvodeniny individuálnych procesov.

rýchle šírenie kresťanstva v rímskej spoločnosti má nepochybne aj hromadné zdroje. Mocný súhlas obyvateľstva so zamatovou revolúciou bol aj hromadným procesom. Účinnosť a mravná hodnota hromadnosti má svoju dialektiku. Čitateľ si môže domyslieť, čo v knihe explicitne nenájde, hromadnosť v individuálne psychických procesoch. Napríklad: v 19. storočí v istom čase azda všetci básnici písali romantické básne. Dokonca sa nakazili byronizmom a nemohli mu čeliť. Prečo? Individuálna duša, hoci je uvedomene súkromníka, je aj hromadná. Aj tu nájde čitateľ akúsi dialektiku. Možno zhrnúť: dielo profesora Mikšíka treba čítať celkom odlišne od čítania diela Rolla Maya.

Napokon poukážem na malú, nenápadnú knižočku básní Nóry Ružičkovej. Čitateľ sa môže zaraziť. Básne? Prečo básne? Je veľmi ťažké, ba nemožné povedať, čo je poézia. Báseň (Čo je báseň?) je formálne nosič poézie. Ak máme poetickú náladu, prečítame si báseň: ako keď máme chuť na sladké, zjeme zákusok.

Analýza poetickosti, možno si všimnúť, presahuje ľudské sily. Ľudia sú (typologicky) poetickí a nepoetickí. Sú poetickí ľudia, ktorí nečítajú

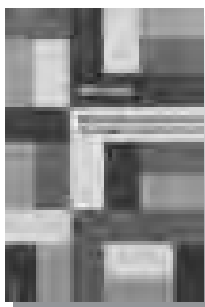
Nóra Ružičková teda čitateľovi ukazuje dušu rovnako ako psychologická esej alebo klinická štúdia, iba inou terminológiou. Jej reč je krásne nezrozumiteľná. Demonštruje sa ďalší problém: prečo je nezrozumiteľnosť krásna. Ktorá nezrozumiteľnosť je krásna a kedy? Prečo je nezrozumiteľnosť poetická? Ak si všímavý čitateľ prečíta Ružičkovej báseň, má pocit, že sa niečo dozvedel. Čo niečo?

Kto si všima písanie Ružičkovej, vie, že vie písať aj veľmi zrozumiteľne, takmer vedecky presne. Prečo použila nezrozumiteľnú báseň? Chcela nás informovať o niečom, čo nemožno povedať vedecky? Hrá sa s nami na schovávačku? Hoci báseň čítame aj bezradne, azda aj podráždene, hoci sa občas obávame aj akéhosi podvodu, po prečítaní textov (Sú to básne?), máme pocit zmúdenia. Vieme viac, ako sme vedeli, hoci nevieme presne, čo vieme. Ale uvedomíme si, že po každom zmúdení, aj keď sa naučíme veľkú násobilku, nevieme celkom presne, čo vieme. Knižočka Nóry Ružičkovej teda, zdá sa, patrí medzi knihy o psychológii v širokom zmysle slova.

Ivan Žucha



- ▲ Rollo May
- ▲ **Láska a vůle**
- ▲ Preklad
- ▲ A. Prokopčáková,
- ▲ P. Halama,
- ▲ D. Lupták
- ▲ Ikar 2005
- ▲ 342 strán
- ▲ 229 Sk



- ▲ Oldřich Mikšík
- ▲ **Hromadné psychické jevy**
- ▲ Karolinum 2005
- ▲ 269 strán
- ▲ 395 Sk



- ▲ Nóra Ružičková
- ▲ **Beztvárie**
- ▲ Vlastný náklad
- ▲ 2004
- ▲ 129 strán

Rollo May je dobrým asistentom pri namáhavom usporadovaní osobnej skúsenosti hociktorého človeka, ktorý má záujem o seba a o blížnych.

len systém orgánov. Je partner duše, jeho démonov a intencionality. Hoci je May filozoficky vzdelaný, jeho text nie je filozofickým traktátom. Je zbierkou príbehov o trpiacich a hľadajúcich ľuďoch a o spôsobe pomáhať im. Mayova kniha je príručka pre pomáhajúce duše. Podľa jej múdrosti možno pomôcť sebe, pacientom, príbuzným, hocikomu. Možnosti pomáhania vyplývajú z porozumenia. Text teda nie je psychologicko-vedecký. Neodvoláva sa na

madnosť nebezpečná. Vždy bola, ale teraz, keď je ľudí už priveľa, nebezpečnosť rastie. S rizikami sa možno stretnúť hocikde: na diskotékach, mítingoch, na športových stretnutiach, naozaj hocikde. V hromadách sa objavujú psychické úkazy, ktoré treba pozorovať a skúmať ako také, nie ako odvodeniny individuálnych procesov. Oldřich Mikšík ako vedec študuje hromadnosť neutrálne ako entomológ motýle. Čitateľ môže mať pocit, že po prečítaní knihy zhruba

Sluban Klavdij, Zo série „Ex“



Záujemca o ľudskú dušu, o psychológiu, o hociktoré dianie, ktoré súvisí s poznaním vnútorného sveta a jeho zákonitostí, nielen na začiatku svojich pokusov, ale aj doživotne, nevie, kde má začať, kam má usmeriť svoju pozornosť a svoje úsilie. Psychológia (v najširšom zmysle) je (z istého hľadiska) teóriou všetkého o ľudských veciach. Čokoľvek o ľudskosti povieme, je aj psychologické, a môžeme to povedať ako psychológovia, lekári, filozofi, básnici, teológovia a tak ďalej.

My a „tí iní“



- ▲ Giovanni Sartori
- ▲ Pluralismus, multikulturalismus a přistěhovalci
- ▲ Preklad Karolína Křížová
- ▲ Dokořán 2005
- ▲ 134 strán
- ▲ 279 Sk

- ▲ Boris Divinský
- ▲ **Zahraničná migrácia v SR - stav, trendy, spoločenské súvislosti**
- ▲ Friedrich Ebert Stiftung e.V. (v tlači)
- ▲ 144 strán

Giovanni Sartori má nepochybne šmrnc. Je otvorený a ostrý až „na dreň“, priamy, málo dbajúci na módné a neraz falošné postuláty takzvanej politickej korektnosti. Píše o iných a sám je iný – vymykajúci sa, vystupujúci, odlišný. Sartoriho kľúčovou témou je „dobrá spoločnosť“, dobré súžitie ako synonymum súžitia pluralitného, pri odmietaní neúprimných a otrepaných argumentov či zdôvodnení. V prvej časti svojej knihy sa venuje otázkam pluralizmu a slobodnej spoločnosti, v druhej predovšetkým multikulturalizmu a segmentovanej spoločnosti, tretia, doplnená časť, nesie názov Pristěhovalci a stúpenci islamu.

Zásadná otázka pre najznámejšieho talianskeho politológa tkvie v miere otvorenosti či pružnosti spoločnosti. Kde je hranica možnosti napínania, za ktorou sa struna jednoducho pretrhne? A čo riziko prílišnej otvorenosti s následnou hrozbou vlastnej dezintegrácie? „Nezbytným doplnkom identity je jinačnosť: kto a jací sme, závisí na tom, kto a jací nejsme. Každá komunita implikuje uzavretosť, vnútornú semknutosť, ktorá je ovšem zároveň tiež vylúčením, nevpuštením dovnútra. Pokiaľ nie je obklopeno niejakým oni, žiadne my nevznikne.“

Rámcovým pojmom Sartoriho knihy je pluralizmus – nie však v zmysle jednoduchej diferencovanosti alebo výskytu v množnom čísle. Ide skôr o koncept voči dezintegrácii, praktický pluralizmus pri rozlišovaní úrovni hodnotovej predstavy, sociálneho pluralizmu a pluralizmu politického. Pluraliz-

gické udalosti. Sartori tvrdí, že emigrácia z islamských krajín pred nás, Európanov, stavia problém sui generis, výzvu – zrážku, ktorej budeme musieť nevyhnutne čeliť. Verejne publikovaná otvorenosť a priamosť neraz šokuje, niekedy bolí, občas zraňuje. Tak či onak otázkou naďalej zostáva, do akej miery môže moderná spoločnosť – riskujúc vlastnú dezintegráciu – pripustiť otváranie sa tým, ktorí bytostne, z podstaty, z viery atď. odmietajú jej princípy. Prítomnou je i obava z toho, že pluralizmus môže dospieť až k akceptácii vlastného roztrieštenia, navyše je tu problém „množstva“. Čo je spoločensky prijateľné a integrovateľné množstvo (rozsaľ, percento) „iných“ obyvateľov krajiny? Priamo sú pomenované aj základné spoločenské „premeny“: chudoba, preľudnenie, rozklad poľnohospodárskej spoločnosti, ktoré prispievajú k imigračnému prívalu a k tlaku afro-arabského sveta na Európu.

Sartori si s chuťou „rýpol“ aj do proklamatívnych zástancov ľudských práv, do ich (podľa neho manifesto- vanej) požiadavky láskavosti a súcitu: „Nemeli bychom uvěřit, že se dnes celý svět vyznačuje soucitností. Nikoli: většina světa je dodnes nelítostná. Nelítostným však již není rozvinutý Západ. Tento díl světa se stal choulostivým a je stále více obýván „křehkými dušemi“, které všechno dojmou a rozechvěje... Vášní se obvykle rozumí aktivní a intenzivní cit, zatímco slovo emoce evokuje pouze trpělivý nebo milostiplný „pocit“, který může zůstat zcela pasivní. Rozdíl teda spočívá v tom, že vášně napomáhají v boji, zatímco emoce vedou především ke změkčilosti... Naše zjemnění je naopak totožné s bezpečnými změkčilostmi, neúčinnými dojetím a soucitem.“

Sartori opakovane zdôrazňuje, že v prípade pluralizmu a multikulturalizmu ide o dva protikladné pojmy, ktoré sa navzájom vylučujú. Kým pluralizmus je predovšetkým realitou, ktorá vyvstala z bolestného vývoja, multikulturalizmus je naopak len projektom, víziou, plánom, iba jednou z možných konfigurácií pluralizmu.

Multikulturalizmus odmieta práve toľko významňovanú vzájomnosť, propaguje princíp diferencovaného občianstva, separatizmu, rétoriku úmyslu. Pre Sartoriho je krokom späť i preto, že nad uznanie a integráciu kladie oddeľovanie, abstraktnú rovnosť všetkých kultúr: „Přisuzovat všem kulturám „rovnou hodnotu“ znamená zastávat absolutní relativismus, který likviduje samotný pojem hodnoty. Je-li vše hodnotné, pak nic není skutečně hodnotné, hodnota sama ztrácí jakoukoli hodnotu.“ Netají sa ani názorom, že takzvané humanitárne práva „kazia“ právo ako také, prispievajú k poškodzovaniu skutočného práva: „Právo nemůže být změkčováno a používáno případ od případu. Pokud tomu tak je, nejedná se o právo rovné pro všechny

Otázkou zostáva, do akej miery môže moderná spoločnosť pripustiť otváranie sa tým, ktorí odmietajú jej princípy.

mus rešpektujúci identity, ale bojujúci s ich infláciou. Ďalším nevyhnutným predpokladom reálneho pluralizmu je sekularizácia a vzájomný rešpekt voči kultúrnej rozmanitosti, teda nie jednostranné či len jednostranné uznanie. Kritérium vzájomnosti je zásadné, autor zdôrazňuje, že nijaká výhoda, ani občianstvo, nemôže byť poskytovaná výmenou „za nič“, bezplatne. „Ano, pluralizmus znamená spoločný život v rozličnostiach a s rozličnosťami, ale pouze tehdy (a na tom trvám), pokud je opětvován.“

Dodatok k najnovšiemu vydaniu knihy vznikol v lete 2001, tesne pred útokom na dvojčiky – pridaná analýza islamského fundamentalizmu akoby predbehla a potvrdila neskoršie tra-

a právo se zvrhává v kazuistiku, do níž proniká nejistota, výsady a libovůle. Pro právo tedy platí lex amica non est lex, přátelské právo, které se nechává dojímat a přizpůsobuje se případ od případu svým adresátům, není právem.“ Za zmienku stojí aj jeho tvrdenie, že napriek pestrosti moslimského sveta a rozličnej miere fundamentalizmu a radikalizmu možno všeobecne hovoriť o vzostupnej tendencii „sily nového plameňa“. Podľa Sartoriho práve kritizované multikultúrne teórie odsúvajú moslimských imigrantov na okraj spoločnosti, podnecujú konfliktnosť a prispievajú k radikálnym tendenciám fundamentalistických skupín.

Publikácia Zahraničná migrácia v SR – stav, trendy, spoločenské súvis-



Neznámy autor, Foto príbehy, 1954

losti je v domácom kontexte nesmierne vítanou a potrebnou, že sa v tomto prípade nezdráham zmieňovať o knihe, ktorá ešte nevyšla a je zadaná do tlače. Ešte počas výskumu predstavoval projekt Borisa Divinského počín v slovenskom priestore mimoriadne aktuálny, ojedinelý a originálny, saturujúci intenzívny dopyt nielen na odbornom trhu. Napokon už predchádzajúca publikačná aktivita autora (menovite pre International Organization for Migration – Migration trends in Selected EU Applicant Countries, Volume V-Slovakia An Acceleration of Challenges for Society, 2004) zodpovedala takýmto požiadavkám.

Neraz – a aj na stránkach K&S – bolo uvedené, že v podmienkach Slovenska dosiaľ nebola publikovaná práca, ktorá by sa detailne a zároveň komplexne a synergicky zaoberala problémom zahraničnej migrácie. „V Slovenskej republike je tematika zahraničnej migrácie – napriek jej rastúcej závažnosti – relatívne stále na periférii spoločenského dialógu. Zdá sa, že vývoj na úseku prijímania a implementácie zákonov v inštitucionálnej rovine alebo praxi bol dosiaľ nezriedka podmienený len prístupovým procesom SR do Európskej únie a následnou hlbšou inkorporáciou krajiny do európskych štruktúr. Záujem médií o javy a pro-

cesy vzťahujúce sa k migrácii je zväčša naďalej nesystematický, povrchný a okrajový, informovanosť a orientácia občanov SR slabá, a tak premeny o. i. v akceptácii zahraničných migrantov slovenskou spoločnosťou či v znižovaní miery xenofóbie nastávajú len pomaly.“

Divinský nám predstavuje stav a vývojové trendy v hlavných kategóriách migrácie, verejnú mienku a postoje obyvateľov SR k zahraničným migrantom, právnu deskripciu relevantných

vé, sociálne a ekonomické migračné procesy, modifikujú migračné smery a kanály, formulujú a transformujú prístupy, politiky a manažment migrácie, redefinujú migračné a azylové systémy i príslušné právne normy, zväčšuje počet národných, ako aj nadnárodných inštitúcií zaoberajúcich sa zahraničnou migráciou. Táto sa tak stáva celospoločenskou agendou a civilizačnou výzvou 21. storočia.“

Politológ a publicista Sartori sa s čitateľom mierne pohráva, polemizuje,

Sartori opakovane zdôrazňuje, že v prípade pluralizmu a multikulturalizmu ide o dva protikladné pojmy, ktoré sa navzájom vylučujú.

európskych i národných dokumentov a predpisov, inštitucionálne zázemie problematiky, analýzu pozitív a negatív štátnej migračnej a integračnej politiky. Divinský situuje spomínanú problematiku do širších spoločenských súvislostí, a to pri zachovaní politickej triezvosti a nadhľadu. Autor otvorene hodnotí slabé miesta príslušnej slovenskej teórie a uvažuje i o potenciáli rozvoja kultúrnej diverzity. „Popri rozsahu medzinárodnej migrácie sa zvyšuje aj komplexita migračných tokov, signifikantne sa menia priestoro-

provokuje, kladie tvrdé a nelútostné otázky. Divinský je, naopak, typickým kvantitatívnym vedcom. Seriózne, dôsledne a presne popisuje, analyzuje, sumarizuje.

Na záver vari treba znova (a vonkoncom nie ironicky či zlomyseľne) pripomenúť, že kde iní končia, my začíname. Pre oblasť migrácie, pluralizmu, tolerancie a integrácie to na Slovensku z mnohých dôvodov platí dvojnásobne.

Sylvia Porubánová

Pol metra Márqueza

ní s dneškom diali zázraky, keď sa hrubozrný intelekt komunistických cerberov dal oklamať a vychádzalo mnoho pozoruhodných titulov slovenských i svetových autorov. Bolo akousi samozrejmosťou, že vydavateľstvá siahali po osvedčených menách, a rovnako dávali priestor i začínajúcim talentom. Vstup Márqueza, ale aj iných latinskoamerických autorov na náš trh nebol z ideologického hľadiska vôbec problematický. Tendencie regionalizmu a nastupujúceho magického realizmu v latinskoamerickej próze 50. rokov hravo korešpondovali s ideologickými potrebami súdruhov. Aj keď magickosť a fantastickosť bolo treba náležite vysvetliť. Diela Guatemalčana Miguela Ángela Asturiasa a Kubánca Aleja Carpentiera, ktorí ako prví začali pod vplyvom francúzskeho surrealizmu vnášať do svojich próz magickosť latinskoamerickej ústnej ľudovej slovesnosti, predovšetkým z oblasti indiánskej a černošskej mytológie, prijala naša čitateľská verejnosť s porozumením. Nedá sa povedať, že u nej zaznamenali mimoriadny úspech, ale určite sa stali mostom, po ktorom k nám rázne a bez okolkov vkročil boom magického a fantastického realizmu v dielach Borgesa, Cortázar a Márqueza.

Tento boom u nás zotrval s malou prestávkou v 90. rokoch, keď bolo u nás všetko hore nohami, takmer štyridsať rokov. A na vlne tohto úspechu ostalo len jedno meno. Či je to

Vstup Márqueza, ale aj iných latinskoamerických autorov na náš trh nebol z ideologického hľadiska vôbec problematický. Tendencie regionalizmu a nastupujúceho magického realizmu korešpondovali s ideologickými potrebami súdruhov.

z literárneho hľadiska správne alebo nie, či je to z hľadiska posudzovania mimoliterárnych kritérií spravodlivé, alebo nie, na pomyselný trón sa suverénnym spôsobom posadil Kolumbijčan Gabriel García Márquez. Muž, ktorý väčšinu svojho života prežil na cestách, pútnik, ktorý bol dlho doma v Barcelone, Paríži, v Havane či Mexiku, chlapík, ktorý vôbec neskrýval svoje ľavicové zmysľanie, čo ho vohňalo do mocnej náruče Fidela Castra.

Keď som v prvej tretine 90. rokov opakovane prichádzal za vydavateľmi s návrhom dlhodobo vydávať diela Gabriela Garcíu Márqueza, ich reakcie boli smutno-smiešne. Jedni tvrdili, že ho u nás nikto nepozná, a preto sa nebude predávať, iní zasa, že jeho priezvisko znie po španielsky a trh si žiada len tie anglické a americké. Nech je tak, alebo inak, faktom ostáva, že títo ľudia ho na pár rokov čiastočne uvrhli do zabudnutia. Nové tisícročie však prinieslo zmenu. Možno sa čiastočne ustálili rozčerené vody spoločnosti a nášho krehkého myslenia, možno sa začali hneď v úvode nového milénia naplňať predpovede, že nasledujúcich tisíc rokov sa bude ľudstvo intenzívnejšie vzdelávať a jeho správanie a uvažovanie osvieti duch tvorivosti a humanizmu. Márquez znova zabral. Nečakane, a o to príjemnejšie. A nielen to, on sa nevdôjak pričínal o to, že sa na Slovensku opäť výraznejšie otvorili dvere španielskym a latinskoamerickým autorom.

Ruky si mädlí nielen pani Carmen Balcells, Márquezova agentka, ktorej upísal svoju dušu ešte ako mladík, ale aj vydavateľstvo, ktoré v súčasnosti vlastní práva na všetko, čo Márquez

napísal. Vychádzajú tak diela staré i nové, v reedícií i v prvom vydaní. Z komerčných dôvodov, žiaľ, mnohé tenké, tenučké ako samostatné knihy, hoci ide len o osemdesiatstranové novielky, čo kedysi vychádzali v spoločnej väzbe. Tak sa k nám opäť vracajú príbehy o sto rokoch samoty, o plukovníkovi, ktorému nemá kto napísať, o nevinné Eréndire a jej bezcitnej starej mame, o Veľkej Matróne, o zlej hodine či opadanom lístí, ale prichádzajú k nám v slovenčine aj nové príbehy, napríklad o láske v čase cholery, o svedíci sprostokantca, o smutných pobešliach, o románe môjho života či správe o jednom únose. Je toho dosť, čo nám Márquez za tie roky ponúkol. Ako hovorím, minimálne za pol metra.

Keď som uvažoval, čím vie Márquez upútať čitateľa, čo ho robí takým výnimočným a neopakovateľným, po čase som dospel k presvedčeniu, že to bude optimálnym zložením a presnou dávkou hyperboly. Táto štylistická figura tiahnuca sa celým jeho dielom je elixírom, ktorý môže čitateľom prinavrátiť fantáziu. Tak ako to kedysi robili aj naši prozaici, píšuci takzvanú lyrizovanú prózu. Ani oni neboli ďaleko od podstaty literárneho smeru, čo si na desaťročia podmanil celý čitateľský univerzum. Esencia elixíru bola približne tá istá: francúzsky surrealizmus a prvky ústnej ľudovej slovesnosti. Len realie a jazyk boli iné.

Márquez – dlhoročný pútnik a svetobežník, chodí vo svojich prózach spávať domov. Až na pár poviedok z cudziny, píše o tom, čo pozná z vlastnej kolumbijskej skúsenosti, alebo skúsenosti svojich blízkych. Neuteká von, nenadbieha svetovému čitateľovi módnymi a modernými témami, ostáva na vidieku, za rodným humnom, kde sa dejú veci a vecičky, čo majú preňho veľký význam. Vďaka tomu, že ostáva autochtónnym, že odkrýva tajomstvo vlastného čarovného regiónu, vzbudzuje pozornosť a záujem.

Vo väčšine prípadov sa vo svojich prózach domov vracia aj dlhoročný Márquezov súputník, Peruánc Mario Vargas Llosa. Mimočodom, mimoriadne vážny uchádzač o Nobelovu cenu za literatúru. Vargas Llosa a García Márquez boli kedysi priatelia. Dnes už nie sú. Na tom by nebolo nič zvláštne. Veď ľudia sa hašteria pre

kadejaké veci. Oni dvaja sa pohádali pre politiku. Ba dokonca sa vraj v istom mexickom kine aj pobili. Problém spočíval v tom, že Vargas Llosa prešiel z ľavicových pozícií na pravicové, že Márquezovi vyčítal jeho priateľstvo s Castrom a inými latinskoamerickými komunistami. Ich cesty sa rozišli. Človek by si povedal, že na seba museli zanevrieť, že si navzájom neprídu ani len na meno. Opak je pravdou. Mario Vargas Llosa napísal o Márquezových prózach viacero štúdií i esejí a vyjadroval sa v nich o ňom len v superlatívoch. Kam touto informáciou mierim? Prirodzene, že domov, na

sprevádzal svoju matku, ktorá chcela predať dom, v ktorom strávil Márquez osem rokov života. Na túto udalosť spomína slovami: „V tej dedine sa nič nezmenilo, no uvedomoval som si, že na ňu nehládím nezainteresovaným pohľadom, ale že sa ju usilujem vnímať cez emócie. A zrazu sa mi v mysli celá dedina premietla do obrovského textu. Naskakoval mi sám od seba, stačilo ho len zaznamenávať. V okamihu sa všetko zmenilo na literatúru: domy, ľudia, spomienky. Vďaka Faulknerovej technike písania som potom zvládol vypovedať o všetkom, čo som vtedy videl.“

Márquez pochopil, že bude vo svojej výpovedi autentický a presvedčivý len vtedy, ak bude písať o veciach, ktoré pozná z vlastnej skúsenosti, alebo z rozprávania iných ľudí.

Slovensko. Veľmi by som sa potešil, keby bolo našim spisovateľom a literárnym kritikom úplne jedno, aké sú politické názory ich kolegov. Dôležité je, ako píšú, a takisto, akí sú to ľudia. Politika urobila v našej kultúre veľa zla. Nielenže rozdelila priateľov, ale oklamala jedných aj druhých. Pozrite sa, ako to tu dnes vyzerá!

V prozaickej tvorbe Gabriela Garcíu Márqueza existuje dielo, ktoré síce nashartovalo jeho desaťročia trvajúce magické vízie, umocnené štvartými hyperbolami, no predsa sa z radu vymyká. Oči modrého psa je zbierka poviedok, ktorú tento výnimočný autor napísal pod vplyvom Franza Kafku. Keď Márquez študoval na univerzite v Bogote a prvý raz sa stretol s Kafkovou poviedkou Premena, neveril vlastným oči. Ako sa sám vyjadril, kládol si otázku, či aj takto sa dá písať, a konštatoval, že keby to bol býval vedel, začal by písať oveľa, oveľa skôr. Poviedky, ktoré po tomto nápre inšpirácie uzreli svetlo sveta, sú napospol intelektuálne. Vznikli v čase, keď v Kolumbii vládol v literatúre regionalizmus. Nikto nič podobné nepísal, preto sa niektorí kritici o mladom Márquezovi vyjadrovali pochvalne a hľadali za jeho úspechom vplyv Jamesa Joycea. Lenže prozreteľnosť nechcela, aby Márquez pokračoval v kafkovskom štýle. Koncom štyridsiatich rokov ho vtiahla do pouličného ošiaľu ľudovej demonštrácie, po završení ktorej Márquez skonštatoval: „Zastreli politického vodcu Gaitána a ja som videl, ako ľudia zo zúrivosti podpaľujú budovy a demolujú obchody. Pridal som sa k nim a pochopil, že som jedným z nich a moje intelektuálne poviedky nekorešpondujú s podstatou mojej duše.“ Ďalšou silnou pohnútkou na zmenu jeho literárneho štýlu bola návšteva jeho rodiska v Aracatake. Ako dvadsaťdvaročný

Márquez pochopil, že bude vo svojej výpovedi autentický a presvedčivý len vtedy, ak bude písať o veciach, ktoré pozná z vlastnej skúsenosti, alebo z rozprávania iných ľudí. Ba dokonca radil mladým spisovateľom, aby sa nepúšťali krajinou vymyslených príhod, lebo potom pri písaní stratia pevnú pôdu pod nohami. Mnohých, ktorí Márqueza poznajú ako rozprávača tých najneuveriteľnejších príbehov, musí toto tvrdenie, táto autorská prax zaskočiť. Ale pravda je taká, a Márquez ju viac ráz verejne vysvetľoval, že magickosť, ktorá tvorí podstatu viacerých jeho próz, je prirodzenou súčasťou každodennej reality. Vždy záleží len na uhle pohľadu a na človeku, ako veľmi ju vie reflektovať.

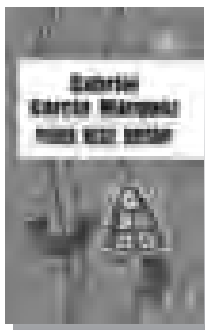
Súčasná mladšia generácia latinskoamerických prozaikov však programovo magickosť a fantastickosť vo svojej tvorbe odmieta. Nastúpila cestu intelektualizácie a psychologizovania. Presne tú, ktorú Márquez pred päťdesiatimi rokmi odmietol. Naozaj bolo len otázkou času, keď sa niekto pokúsi detronizovať „starcov“ s magickým pohľadom na svet. A je len prirodzené, že to mladí autori skúšajú inak.

Keď pred dvoma rokmi robila istá severoamerická literárna agentúra anketu na tému najlepší spisovateľa všetkých čias, Gabriel García Márquez v nej zvíťazil. Súčasná generácia čitateľov z viacerých krajín sveta ho označila za autora s najväčším literárnym talentom. Nech už je pravda akákoľvek, treba konštatovať, že tento kolumbijský spisovateľ sa zapísal do dejín svetovej literatúry ako priekopník takého druhu rozprávania, čo ľudom učaroval najväčšmi zo všetkých. Bez ohľadu na to, či sa to niekomu páči, alebo nie.

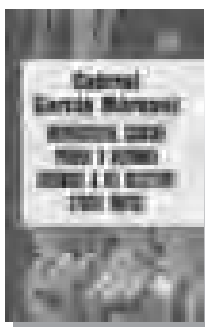
Roman Brat



- ▲ Gabriel García Márquez
- ▲ Spomienka na moje smutné pobešlice
- ▲ Preklad Eva Palkovičová
- ▲ Ikar 2005
- ▲ 111 strán
- ▲ 199 Sk



- ▲ Gabriel García Márquez
- ▲ Pohreb Veľkej Matróny
- ▲ Preklad Vladimír Oleríny
- ▲ Ikar 2005
- ▲ 128 strán
- ▲ 199 Sk



- ▲ Gabriel García Márquez
- ▲ Neuveriteľne smutný príbeh o nevinné Eréndire a jej bezcitnej starej matke
- ▲ Preklad Vladimír Oleríny
- ▲ Ikar 2005
- ▲ 93 strán
- ▲ 199 Sk

Sebastião Salgado, Rybári, 1991



Najmenej toľko diel Gabriela Garcíu Márqueza si už každý čitateľ na Slovensku môže kúpiť. Bez ohľadu na to, či mu poslúžia ako dobré čítanie a inšpirácia na úvahy o mnohorakosti života, alebo mu budú dekorovať byt, kanceláriu či vikendovú chalupu. Márquez je dnes v kurze, chodia naňho i takí, ktorí vôbec nevedia, odkiaľ pochádza, čím bol a čo píše. Stačí, keď sa o ňom hovorí. Aj za to Pán Boh zaplatí!

Do magického roku 1989, keď sa v literatúre na Slovensku v porovna-

Hľadanie pravdy medzi nebom a Zemou

Dinosaury, aj keď vyhynuli pred vyše 60 miliónmi rokov, sú témou, ktorú netreba nijako zvlášť predstavovať. Kníhkupectvá sú plné kníh s krásnymi reprodukciami prehistorickej fauny a zda neexistuje detská izba, v ktorej by sa nenašla plyšová či platová podoba niektorého z obrovských druhohorných jašterov.



- Eric Buffetaut
- Tak jako dinosauri**
- Preklad Jan Švábenický
- Dokořán a Argo 2005
- 199 strán
- 399 Sk

Kniha Erica Buffetauta sa nezaobrá dinosaurami ako takými, ale skôr pohľadom na vývoj myslenia a poznatkov o účinkovaní týchto tvorov v histórii Zeme, príčinami ich náhleho konca, dokonca tu nájdeme náčrt evolúcie živého sveta, v prípade, že by nedošlo k ich masovému vymieraniu na konci druhohôr. Tematicky je rozdelená na dve hlavné

topa spôsobená Božím hnevom hrala dôležitú úlohu až do 19. storočia, keď pod tlakom rýchlo sa rozrastajúceho množstva poznatkov a dôkazov definitívne stratila pevnú pôdu pod nohami. Georges Buffon už v 18. storočí nepochyboval o tom, že skameneliny nemajú v súčasnej faune svojich zástupcov, ale sú len akýmiś „pamätníkmi prírody“. Georges Cuvier zaviedol do paleontológie moderné metódy porovnávacej anatómie a spravil z nej plnohodnotnú vednú disciplínu. S príchodom Darwinovej evolučnej teórie v 19. storočí ostalo už len veľmi málo priestoru pre rôzne kreacionistické idey. V „modernej syntéze“ neodarvinizmu sú vymierania vysvetľované zmenami prostredia, ktorým sa organizmy nedokážu, respektíve nestihnú prispôbiť. Dnes je zrejme, že vymierania prebiehali počas významných transformácií biosféry a hrali veľmi významnú úlohu v zložení živého sveta, ktorý by bol úplne iný, keby sa vymierania neudiali. V súvislosti s touto hypotézou mi napadá, že nie vždy „veľké“ rovná sa „lepšie“. Vráťme sa o nejakých 60 miliónov rokov naspäť. Zistíme, že na rozdiel od rozmerných jašterov, špecializovaných na istý zdroj potravy a nankmä závislých od jej obrovského množstva, sa všetky malé formy života ako hmyz, drobné cicavce a ďalšie bez výrazných strát vyrovnali s náhlou

prekonaný predsudok, že nejaká vyššia moc to jednoducho nepripustí, mohli sa naplno rozbehnúť úvahy o spôsobe a následkoch takýchto udalostí. Ako to občas vo vede býva zvykom, aj tu k vzniku najdôležitejšej teórie – teórie zrážky Zeme s meteoritom a následného vyhynutia veľjašterov – dopomohla náhoda. Pretože však v názoroch prevládali myšlienky aktualistov, ako bol Lyell, stretol sa „návrát katastrofy“ na scénu s vlnou kritiky. Našťastie pre otca a syna Alvarezovcov, ich hypotéza zrážky s vesmírnym telesom veľmi presne zapadla do rámca poznatkov, ktoré boli, čo sa týka druhohorného vymierania druhov, k dispozícii. Oblúkom trvajúcim vyše dvesto rokov, plným poznávania a dokazovania, sme sa vlastne opäť vrátili ku katastrofe. Nie však tej človekom vytvorenej, ale „len“ človekom objasnenej a dokázanej.

A to je rozdiel, pretože história nebola napísaná vopred, ale vždy bola ovplyvňovaná nepredvídateľnými udalosťami, presne takisto, ako je nimi ovplyvňovaná súčasnosť.

Hľadanie odpovedí na otázky, týkajúce sa vymierania organizmov, prebiehalo a stále prebieha takpovediac medzi nebom a Zemou. Doslovne vzaté, je to vlastne z každého trochu. Všetky dôkazy o existencii dinosaurov nachádzame ukryté v rôznych geologických vrstvách, zatiaľ čo meteorit, najpravdepodobnejšia príčina ich zániku, pochádzal, obrazne povedané, z neba. Je v tom istá symbolika, pretože aj názory na existenciu živých organizmov sa počas svojho vývoja pohybovali a stále pohybujú od sfér nebeských až po pevnú zem.

Fedor Čiampor

Zdeněk Burian (1905 – 1981), bez názvu



Osudnou sa pre dinosaury stala strata „zadných vrátok“, akási bohorovnosť, s akou sa vzdali schopnosti pružne sa adaptovať na nové podmienky. Jednoducho neboli dosť „veľké“, aby predčili veľkosť zmien prostredia.

časť. Prvá sa zaoberá vymieraním druhov vo všeobecnosti. Aj keď skutočnosť, že druhy vymierajú, dnes berieme ako samozrejmosť, dokonca sme v mnohých prípadoch hlavnou príčinou tohto dejia, nie vždy to bolo také jednoznačné. Náhodné objavy skamenelín zaujímali mnohé významné osobnosti, akými boli Leonardo da Vinci, Leibniz alebo Voltaire. Časový rámec, ktorý nevedeli prekročiť pri odhade ich veku, bol obmedzený na zopár tisícok rokov a bol striktno vymedzený knihou Genesis. Snaha udržať ideu Stvorenia a biblickej potopy sa postupne dostávala do úzadia. Veľká po-

(drastickou, ale krátkou) zmenou klímy. Osudnou sa pre dinosaury stala strata „zadných vrátok“, akási bohorovnosť, s akou sa vzdali schopnosti pružne sa adaptovať na nové podmienky. Jednoducho neboli dosť „veľké“, aby predčili veľkosť zmien prostredia.

Osudy obyvateľov našej planéty sú v mnohých etapách histórie späté s katastrofami, fiktívnymi alebo potvrdenými, konkrétnymi alebo globálnymi. Druhá časť Buffetauteovej knižky je preto venovaná práve tomuto fenoménu. Trvalo dlho, kým ľudia prijali myšlienku, že druhy môžu vymrieť. Až keď bol

OBJEDNÁVKA PREDPLATNÉHO ČASOPISU – Knihy & spoločnosť

Objednávam si:

..... ks ročné predplatné (240,- Sk), ks polročné predplatné (120,- Sk)

Platbu za predplatné vykonám týmto spôsobom:

- Poštovou poukážkou typu „H“ na adresu: L.K. Permanent, spol. s r. o., pošt. prieč. 4 (Monika Herbergerová) 834 14 Bratislava 34
- Preplatením vystavenej faktúry: IČO/DIČ:

Meno/Firma: Ulica/Číslo: Mesto/PSČ:

Telefón: Dátum: Podpis:

L. K. Permanent, spol. s r. o., tel.: 02/44453711, fax: 02/44373311, e-mail: lkperm@lkpermanent.sk, www.lkpermanent.sk

(L. K. Permanent vybavuje objednávky na Slovensko a do zahraničia - okrem Českej republiky.)

Objednávky do Českej republiky: call centrum: +420/234 09 28 51, fax: +420/234 09 28 13,

e-mail: predplatne@predplatne.cz, web: www.predplatne.cz

(ročné predplatné 240,- Kč + poštovné ČR, polročné predplatné 120 Kč + poštovné ČR)

Bratislava Kozia zo Žilina Bottova z Košice Mlynská 6 Banská Bystrica Dolná 8 www.artforum.sk info@artforum.sk 02/5441 1898

KNIHKUPECTVO ARTFORUM
DOBRODRUŽSTVO MYSLÉNIA

ARCH
10/2005
Časopis o architektúre a inej kultúre

DESIGN FACTORY,
BOTTOVA ULICA,
BRATISLAVA

KATARÍNA
HABERLANDOVÁ
Design factory:
časopriestor pre zmysluplné veci

MECHANIZAČNÁ
FAKULTA SLOVENSKEJ
POLNOHOSPODÁRSKEJ
UNIVERZITY, NITRA
ZUZANA ČEREŠNOVÁ,
RASTISLAV ČEREŠŇA
Elegantná technickosť

REKONŠTRUKCIA
OBCHODNÉHO DOMU
VE-TEX, BAJKALSKÁ
ULICA, BRATISLAVA
PETER DANIEL Art of Face

POLYFUNKČNÝ
OBJEKT FIRMY
ELEKTROLIMAR,
SABINOVSKÁ ULICA,
PREŠOV
GABRIELA ŠTIEBEROVÁ
Príťažlivosť funkčnosti

HROBKA SALEZIÁNOV
DON BOŠCA,
CINTORÍN
V BRATISLAVE-
RUŽINOVE
MAGDALÉNA KVASNICOVÁ
„Očakávam Vás v nebi“

PROJEKT
Therapy Hotel – Korutánsko

FÓRUM
Architektúra na Slovensku,
alebo má periféria zmysel?
Spolupráca vo veľkomestských
regiónoch
ARCH_EXKURZ
A Schau. Rakúska architektúra
v 20. a 21. storočí. 3. etapa

REAKCIE
Ad: Súťaž na rekonštrukciu
a modernizáciu areálu SNG
Ad: Úteky pred architektúrou
alebo Čo sa deje s architektúrou
a písaním o nej na Slovensku

INÁ KULTÚRA

**O ženách a mužoch:
Iba jeden odlišný chromozóm?**
Štvrtého novembra 2005 sa v aule
CH1-1 Prírodovedeckej fakulty Uni-
verzity Komenského o 9:15 začne
prednáškové dopoludnie, ktorého
cieľom je načrtnúť niektoré témy
súvisiace s podobnosťami a odlišnosťami
žien a mužov. Genetik Vladimír
Ferák, lekárka Daniela Ostatníková,
psychiatricka Mária Kráľová a historik
Roman Holec budú v svojich polhodi-
nových vystúpeniach hovoriť o ženách
a mužoch z pozície svojich odborných
zameraní. Ak vás zaujíma genetická
podstata určenia pohlavných odliš-
ností, fyziologické rozdiely a ich vzťah
ku kognitívnym funkciám, rodové
rozdiely v psychiatrickom klinickom
obraze alebo úloha mužov a žien
na prahu slovenských dejín, prídte
v piatok 4. 11. do Mlynskej doliny.

Akciu podporuje Európsky sociálny fond.

M E S I A C
FOTOGRAFIE
BRATISLAVA NOVEMBER 2005

Fotografie reprodukované v tomto čísle nájdete na výstavách Mesiaca fotografie, ktorého je K&S mediálnym partnerom.

